

CERCETĂRI

ASUPRA

INVĂȚĂMÂNTULUI DREPTULUI

IN

ȚARA ROMÂNEASCĂ

PÂNĂ LA ANUL 1865

DE

ANDREI RĂDULESCU

JUDECĂTOR TRIB. ILFOV

Extras din Revista Critică de Drept, Legislațiune și Jurisprudență

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE EDITURĂ ȘI ARTE GRAFICE „FLACĂRA“

No. 40, STRADA CÂMPINEANU, No. 40

1913

CERCETARI

ASUPRA

INVĂȚĂMÂNTULUI DREPTULUI ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

PÂNĂ LA 1865 ¹⁾

Până la începutul secolului XIX n'avem știri sigure despre existența unui învățământ organizat al Dreptului în Țara-Românească. De altfel este puțin probabil că ar fi existat un asemenea învățământ când este știut că în genere școalele au început a fi înființate și organizate târziu. Un popor, care trăia în chip simplu, fără complicațiuni de afaceri și pentru care obiceiul, datina era legea care reglementa viața sa juridică nu simțea nevoia de multe cunoștințe de Drept; iar stăpânii lui, Voevozii, sguduiți continuu de luptele cu vecinii și cu pretendenții ori preocupăți de intrigile acestora nu se prea puteau gândi la organizarea școalelor și mai ales la învățământul legilor. Se vor fi găsit și la noi oameni care aveau oare-care cunoștințe de legi, da-

¹⁾ Am mărginit aceste cercetări până la anul 1865 pentru că la sfârșitul anului 1864 a intrat în vigoare o nouă lege a instrucției publice, aplicabilă atât în Țara-românească cât și în Moldova, acum unite, așa că dela 1865 începe o nouă epocă a Istoriei învățământului în România. Până atunci trebuie a se studia însă separat învățământul în fiecare Principat.

Am socotit necesar pentru expunerea și înțelegerea chestiunilor ce intrau în subiect să dau unele dezvoltări care nu se referă numai la Drept ci privesc în genere învățământul.

Sunt în această lucrare părți care poate vor fi completate și îndreptate prin alte acte și cercetări și pe care eu, cel dintâiu, le voi utiliza cu plăcere pentru a avea o icoană cât mai fidelă a dezvoltării învățământului Dreptului din alte vremuri.

torite fie contactului cu Ardealul unde pribegeau boerii și pretenđenții, fie vreunei călătorii mai depărtate în Apus, fie mai ales cărturarilor care veneau din Răsărit, în special după căderea Constantinopolului. Aceștia vor fi vorbit cu multă căldură despre legile bizantine, legile împărătești „dumnezeieștile pravile“.

Încă dela 1451 se alcătuiă o pravilă care s'a constatat că e o reproducere a Syntagmei lui Matei Blastares. Mai târziu Patriarhul Nifon, chemat în Muntenia de Radu cel Mare, a vorbit înaintea unui sobor de „Pravilă, de lege, de tocmirea bisericeii, de dumnezeieștile slujbe“ ¹⁾. În timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu curțile Domnilor români deveniseră focare de cultură pentru Orient ²⁾ și atunci s'au alcătuit legiuri care nu stau mai pe jos de altele din acea vreme ³⁾.

Prin mănăstiri pe unde se scriau ori se tipăreau pravile desigur că se găseau și cunoscători ai Dreptului, orcât de sumare le vor fi fost cunoștințele. De asemenea în pătura conducătoare a țării trebuie să se fi găsit astfel de oameni și desigur că pentru fii de Domni și de boeri vor fi fost și dascăli care îi învățau — cât de puțin — cunoașterea legilor și a obiceiurilor juridice ⁴⁾.

În orice caz existența pravilelor dovedește că și la noi se găseau — măcar câțiva — care se îndeletniceau și cu legile; mai ales pravilele tipărite vor fi determinat pe mai mulți să se ocupe cu studiul lor.

Mai târziu pe măsură ce slăbea cultura slavonă și se întărea cultura greacă se pare că s'a dezvoltat și mai mult curentul pentru legi căci limba și cultura greacă le-a dat posibilitatea să cunoască monumentele juridice ale Bizanțului. Tot cam în acest timp încep legături mai strânse și cu Apusul. Const. Brâncoveanu — pe lângă sprijinul dat culturii grecești — trimise bursieri pentru medicină la Padova. N'avem încă știri despre învăța-

¹⁾ Conduratu Gr. Pravila dela St. Petersburg în Dreptul pe 1907 No. 76 p. 621.

²⁾ Iorga N. Istoria literaturii române sec. XVIII vol I p. 30.

³⁾ Longinescu G. S. Legi vechi românești vol. I.

⁴⁾ E mai greu de admis că s'ar fi găsit pe la Universitățile din Apus tineri români, cum credea Hajdeu în articolul: „Unde învățau Românii vechi“ publicat în Anuarul Inst. publice pe 1864—65 p. XVI.

mântul Dreptului dar din încrucișarea acestor culturi a rezultat o lărgire a orizontului cultural pe care avea să răsară mai târziu și studiile juridice.

În secolul XVIII apar primele știri sigure despre acest învățământ. Se știe că mulți dintre Fanarioți erau înzestrați cu o cultură superioară aceleia a oamenilor dela noi. În Fanar exista un liceu, condus cu multă pricepere de Alexandru Mavrocordat care făcuse studii frumoase la Bolonia și Padova și care a fost tatăl celui dintâiu Domn Fanariot. Această școală în care se învăța după moda apusană, se citea, se traducea și se comenta lucrările franceze ale sec. XVIII a ajuns foarte vestită. Mulți dintre Fanarioții, care urcară treptele tronurilor române își făcură aci educația pe care și-o complectau în urmă prin citirea cărților Apusului. Nicolae Mavrocordat uimi pe boeri prin cunoștințele sale; știa multe limbi, „și în filosofii și în istorii și într’altele ce să cade a ști un Domn era deplin învățat“. Când veni în Moldova făcu dela intrarea în țară până la capitală mai multe divanuri de judecăți în care căuta să introducă cât mai multă dreptate ¹⁾. Un asemenea Domn, care avea o bibliotecă de aproape 600.000 lei, care venea din Bizanț și avea legături cu Apusul ²⁾ fără îndoială că avea și studii de Drept, care se cădea a fi știute de un Domn din acele vremuri când era și judecătorul suprem. Și desigur că el care învăța pe copii mai multe limbi, care dedia lui Constantin, viitorul Domn, povește în privința legilor ³⁾ trebuie să-i fi pus să învețe și acest soi de studii.

În adevăr fiul său Constantin pe lângă reformele ce a înfăptuit s’a gândit și la întemeierea unei legiuii și a luat diferite măsuri pentru organizarea judecăților; între altele arăta prin foarte interesante porunci și chipul cum trebuie să fie formată o carte de judecată și muștra uneori el, fanariotul, pe slujbașii care nu scriau în românește ⁴⁾.

De altminteri mai toți Fanarioți au avut dorința să alcătuiască

¹⁾ N. Costin. Letopisețul Moldovei în Cronicile României de Kogălniceanu Tom. II. p. 88.

²⁾ Iorga Ist. Liter. sec. 18 vol I p. 54 și 58.

³⁾ Gion : Alex. Ipsilante și fii săi în Revista Nouă I p. 71.

⁴⁾ Iorga N. Studii și Documente vol. VI p. 226, 242, 288 și 294.

legi scrise pentru țările ce stăpâneau și această dorință arată că aveau și cultură juridică. Incelul cu încetul se forma astfel un curent pentru studiile de Drept. Cei ce alimentau acest curent erau — în afară de Domnii mai luminați — cei aduși pentru educația fiilor de Domn și mai ales alcătuitoarii de pravile ca Mihail Fotino din Chios, ¹⁾ Toma Carra, etc.

Domnul despre care știm sigur că s'a gândit la învățământul Dreptului este Alex. Ipsilante, care pe lângă pravila și organizarea judecătorească ce alcătui se ocupă și cu organizarea școalelor. În această frumoasă organizare, isvorată dintr'o concepție foarte înaltă despre binefacerile culturii, este adevărat că nu se vorbește anume despre legi dar e foarte probabil că în științele filosofice așa cum se înțelegeau atunci intrau și oarecare cunoștințe juridice ²⁾.

Fiilor săi — care mai târziu îl făcură să-și piardă domnia — voia să le dea o cultură europeană. Pentru alcătuirea condiceii sale de legi și pentru a da lecții de Drept aduse pe Sulzer. Acesta predete și câtorva fii de boeri Dreptul natural și Meta-

¹⁾ Litzica. Catalogul manuscriselor grecești p. 138—139.

²⁾ Citez o parte din hrisovul de organizarea școalelor : „Nimic atât către bunul traiu și adevărata fericire nu contribuie oamenilor sau ca să mă exprim poeticeste spre buna lor viațuire și fericire ca învățătura încălzită în sân și îmbrățișată de sufletele fragede. Când toate bunurile materiale ar veni cu îmbelșugare în viață omului totuși acestea nu poate să facă pe cel ce le posedă fericit pe cât timp lipsește învățătura.

Învățătura e o podoabă care rămâne sigură atât celor vii cât și celor morți căci ea ne învață să examinăm ce este adevărat și bun prin niște reguli foarte exacte, să trăim și să lucrăm după rațiune iar în faptă ne servește de bun conducător de oarece premerge dreptăței și înțelepciunii și celorlalte virtuți și ne dă economică și chiar politică și ne face să ne indeletnicim cu teorii ; și nu numai ne face să ne ocupăm cu cele de pe pământ, învățându-ne să examinăm natura lor și să măsurăm distanțe de țări, hotare și mări, ci înaintând și mai departe, să devenim aeriani (să ne înălțăm cu mintea în văzduh) plimbând ochii noștri la cele de sus și scormonind cele ce sunt în eter și descoperind mișcările, cursurile și distanțele corpurilor cerești, și în urmă ajungem și să ne cunoaștem cât ne stă în putință și să laudăm pe Dumnezeu a-toate-făcătorul, și tocmai cea ce ne face fericiti să câștigăm cunoașterea lucrurilor și ființelor. De asemenea ea împodobește și înfrumusețează cuvântul celor dela amvonă iar pe oamenii privați îi arată buni cetățeni de oarece îi face să întrebuițeze numai rațiunea și să nu aibă alt scop decât binele comun. De aceia cele mai celebre orașe, care se disting în pri-

fizica servindu-se de textul german al lui Dariessen pe care — pentru uzul elevilor săi — îl traduse în franțuzește. Șederea lui însă fu de scurtă durată ¹⁾).

Peste câțva timp veni un alt doritor de a profesa Dreptul. Ioan Horvath — poate de origină român — dela Mehadia adresa Domnului Țarei Românești la 22 Iulie 1786 o petiție prin care arăta că atunci când slujba împărătească de auditor i-a îngăduit a tradus în românește și spre folosul neamului românesc Dreptul neamurilor servindu-se de „învățătura care în școalele celea împărătești la Beciu să tălmăcește“. Era vorba de un tratat de Drept al ginților așa cum se preda la Viena. El era gata să trimeată lucrarea sa spre a fi cercetată și întrebuițată. Totodată cerea sprijinul episcopului de Râmnic pe lângă Vodă, spunând că dacă va fi primită propunerea lui el va preface în românește alte 2 lucrări „care până acum nu se găsesc în această limbă“: Dreptul orașului cel din lăuntru adică Dreptul civil și Dreptul firii adică Dreptul natural.

vința bunelor legi și acum și altă dată, fac ca oamenii se se ambiționeze, nu după avantaje și foloase bănești ci după înțelepciune“.

Călăuzit de aceste idei el a crezut că e de neapărată trebuință iniințarea și îmbunătățirea școalelor care erau menite să deschiză „pârae nesecate și mântuitoare celor cari hrănesc dragostea învățăturei și acelor cari prin binefacerile ei doresc să se ridice din starea lor josnică“. Școala grecească voia s'o facă așa în cât cei ce s'au adăpat la ea „să nu mai aibă setea de a căuta alt isvor“. Școala avea 75 bursieri. În ea puteau intra boeri dar și moijici și țărani care se distinsese la lucrarea pământului sau la creșterea vitelor. Studiile erau împărțite pe perioade trienale. În primii 3 ani de pregătire se învăța mai ales citirea și gramatica. Alți 3 ani se învăța latina și greaca. Alți 3 ani dimineața, poetica și retorica și studiul moralei după Aristotel iar după masă limba italiană, pe urmă se adăoga și latina și franceza. După absolvirea acestor 9 ani putea trece să urmeze științele sub care se înțelegea aritmetica, geometria, istoria și geografia isforică, astronomia și filosofia lui Aristotel. După terminarea acestor cursuri putea îmbrățișa cariera ce voia. În aceste studii filosofice cred că se coprindea și cunoștințe de Drept, cel puțin de Drept public și Drept natural.

Ipsilante menținu și școala slavonă fiindcă era necesară pentru citirea hrisoavelor domnești : E interesant de spus că între altele recomanda ca școlarii să fie ținuți în camere spațioase și să nu fie prea mulți în aceeași cameră. (Ureche A. V. Istoria Românilor Tom. I p. 83 și urm. și Tom. II p. 155).

¹⁾ Iorga Ist. Literat. sec. XVIII p. 444. Vezi și Gion. Alex. Ipsilante și fii săi în Revista Nouă I, p. 22 și urm.

Dorința lui, însă, nu se realizează căci scrisoarea n'ajunse la destinație; el a venit în țară în timpul războiului ce izbucni peste câțva timp și atunci a fost omorât ¹⁾).

Și sub urmașii lui Ipsilante, au existat școalele grecească și slavo-nească ²⁾); nu găsim însă vorbindu-se de un profesor anume pentru drept în aceste școli oficiale.

La sfârșitul sec. XVIII erau mulți fii de boeri, boerinași, negustori cari primeau învățăturile Apusului dela dascălii aduși de acolo în câte o familie; unii începuseră a pleca și peste graniță spre a învăța limbi străine, chestiuni de agrement sau altceva; câțiva au mers să învețe medicina și ingineria, meserii socotite mai trebuincioase decât Dreptul la care se gândesc serios mult mai târziu ³⁾).

Totuși trebuie să se fi învățat dreptul prin casele boerești și în palatul Domnului, mai ales în a 2-a jumătate a secolului XVIII. Pe lângă cultura întinsă a multor Domni, dorința lor de a legifera și de a educa copii europenește, ceea ce va fi determinat un curent în acest sens și printre boerii cari aveau să aplice aceste legi, dovada unui învățământ al Dreptului mai rezultă și din faptul că mai ales în acest secol găsim în hotărârile judecătorești citate numeroase texte de legi, ceea ce presupune cunoașterea lor.

În afară de aceasta trebuie avut în vedere că la începutul sec. XIX găsim câțiva juriști de valoare printre care s'a distins Nestor, ⁴⁾. Se pare că mai toți boerii mari aveau cunoaștințe de pravile căci e greu de admis ca boerii care discută proiectul codului Caragea, alcătuit de Nestor și Hristopol să fi fost străini de chestiunile juridice.

Dacă lucrurile sunt astfel și cum până atunci boerii n'apucaseră calea Apusului pentru a învăța Dreptul iar în țară n'avem dovada sigură a unui învățământ oficial al acestei specialități desigur că trebuie să fi fost profesori de legi prin casele boerești. Poate că

¹⁾ Iorga o. c. p. 446.

²⁾ Ureche o. c. I. 265 și urm. 380 și urm. IV p. 119—120, V. 56, VII. 32.

³⁾ Iorga, Contribuțiuni la Istoria învățământului în țară și în străinătate în Analele Academiei Române ser. II tom. 29 p. 34.

⁴⁾ Vezi lucrarea mea : Logofătul Nestor.

chiar în școala grecească unde fură profesori vestiți ca Lambru Fotiade și alții se va fi predat ceva despre legi ¹⁾.

Cu cât ne apropiem de secolul XIX și mai ales la începutul acestui secol tendința de a legifera și de a învăța legile devine și mai mare. Alexandru Moruzi avea ca profesor pentru fii săi pe Atanasie Hristopol care mai târziu fu unul din alcătuitoarii codului Caragea ²⁾. Prin casele boerești se citeau cărți de drept. Astfel la 10 Martie 1822 Gr. Brâncoveanu dăruia vărului său Alex. Mavrocordat un manual de legi tradus pe limba aplă de Paharnicul Mihail Fotino din Chios ³⁾. Tot acest boer cunoștea pe filosoful și juristul Heineccius, și tradusese în grecește una din operele filosofice ale acestuia ⁴⁾.

* * *

Când veni pe tron Ioan-Vodă Caragea școalele luară o mare desvoltare iar Dreptul își dobândi profesorul său în școala domnească. Acest Domn știind — cum ne spune într'un hrisov al său — că la toate națiunile civilizate „conservarea instrucțiunii se socotește cea dintâi și după urmă datorie a unui guvern bine întemeiat“, că în toate părțile șefii popoarelor întrețin cu mari cheltueli „ghimnaziurile publice din care toți discipolii sânguitori culeg fructele învățăturilor“, și „dorind din toată inima supușilor săi progresul la învățătură“, cum ajunsese în București își îndreptă privirile asupra școalelor. În special se gândi la școala mare elinească, la școala domnească din București pe care voia s-o facă o „școală universală“ un fel de Universitate, cât mai completă și mai cu renume ⁵⁾. În această operă de organizare a învățământului a fost ajutat de câțiva boeri între care se disting Bălăcenii, Goleștii, Nestor și mai ales Banul Gr. Brâncoveanu. Școala grecească era la Măgureanu. De abia sosit în Capitală Domnul însărcină la 1 Dec. 1812 pe Brâncoveanu și pe Nestor să studieze socotelile școalelor și să-i prezinte un plan pentru reorganizarea lor iar la 13 Dec. întărea școalei veniturile ce-i

¹⁾ Pentru cele expuse până aci vezi: Iorga Ist. Liter. în sec 18 și Pompiliu Eliade : De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines.

²⁾ Iorga Ist. liter. sec. 18, vol. II p. 38.

³⁾ Xenopol A. Istoria Românilor vol. V p. 655.

⁴⁾ G. Dem. Teodorescu. Viața și operele lui E. Poteca p. 8.

⁵⁾ Ureche A. V. Istoria Românilor X A. p. 383.

fuseseră hărăzite de Alex. Ipsilante ¹⁾). Prezintăndu-i-se la sfârșitul lui Decembrie planul cerut, îl întârî în ziua de anul nou 1813 numind în acelaș timp ca Efori pentru aducerea lui la îndeplinire pe cei 2 boeri.

N'avem acest plan dar știm că în această nouă organizare se prevăzu—între alții—un profesor pentru limba franceză și altul pentru latinește, care avea să predea și „știința Dreptului“. Probabil că pentru prima dată se crease acest din urmă post de profesor căci n'avem știre că ar fi existat mai înainte. Postul de „dascăl latin și nomicos“ cum îl numeau ai timpului, fu ocupat în primul an al domniei lui Caragea de un individ, care nu era „nici format nici perfecționat în limba latină“ și ceva mai mult își neglija și datoria. Aceste fapte ajunseră și la urechile Domnului, care însărcină pe Brâncoveanu și pe C. Vardalah, directorul școlii să cerceteze. În anafora lor dela sfârșitul lui Iunie 1814, arătând rezultatul cercetărilor, propuneau ca în locul profesorului de franceză, care plecase la Viena îndată ce se ivise ciuma, pe „Siniorul Lorenson care avea să predea istoria morală a filosofiei și geografia“ iar în ce privește profesorul de latinește și de legi să rămână școala fără profesor până când se va găsi alt profesor“ în posesiunea limbei latine și profesând știința Dreptului“.

Domnul aprobă în totul la 15 Iulie 1814 propunerea lui Brâncoveanu și Vardalah așa că școala rămase iar fără profesor de Drept. Este interesant de observat legătura ce se făcea între latină și cursul de legi ²⁾). Această legătură arată că chiar pentru un timp când cultura grecească era în floare nimeni nu era socotit mai nemerit să predea legile de decît unul care știa latinește. Un studiu al legilor nu se putea face numai cu greceasca ci trebuia cunoștința limbei latine. Juristul nu trebuia să se mulțumească cu textele grecești ci trebuia să meargă la isvorul latin, la Dreptul roman. Nu câteva noțiuni expuse oricum trebuiau unui jurist ci posibilitatea de a aprofunda și înțelege legile romane pe care cu ideia că sunt și ale coloniștilor lui Traian le numeau uneori românești.

¹⁾ Ureche A. V. Istoria Românilor X. A. p. 336.

²⁾ Ibid, p. 346—347.

În 1814 Caragea reorganiză iar școala domnească ¹⁾. În primul rând obliga pe Efori să aibe grije de a aduna buni profesori. În această reorganizare nu este prevăzut și profesor de legi fiind că nu'l găsiseră încă.

Școala din pricina reparațiilor nu fu gata decât în Sept. 1815. Atunci sosi dela Viena și noul Director Neofit Duca, cunoscut prin lucrările tipărite acolo și numit după recomandăția Eforilor.

În toamna anului 1815 școala dobânda și un profesor latin și nomicos, care era plătit cu 2400 taleri anual ²⁾. Pe lângă leafă i se mai da și cameră de locuit chiar în localul școalei, unde la 28 Noembrie se găteau niște odăi pentru profesorul de literatură și pentru „latinul, profesor de Drept“ ³⁾. Acesta se pare că stătu mai mult ceva decât cel dintâi.

Incurajat de chipul cum mergea școala, Caragea dorind tot mai mult progres o reorganiză din nou în 1816, măbind numărul Eforilor și al veniturilor destinate școalei și luând și alte dispozițiuni importante privitoare la personal și la ordinea internă ⁴⁾.

Pentru studiul Dreptului reorganizarea din 1816 înseamnă un pas foarte însemnat, căci atunci s'a numit un profesor special pentru Drept. Dreptul devine un obiect principal de studiu, un obiect care nu poate lipsi dintr'o școală înaltă.

Ceeace a determinat înființarea unui curs special pentru Drept era în primul rând dorința Domnului de a avea o școală cât mai complexă, „universală“ cum o numea el ; apoi influența culturai apusene care devenea tot mai puternică și care făcea ca boerii să înțeleagă însemnătatea studiilor juridice mai ales acum când în Franța, în Austria se alcătuiau legi noi ; mai presus de toate devenea tot mai simțită nevoia de a avea oameni cunoscători ai pravilelor. Boerii chemați să ocupe funcțiunile de judecători înțelegeau că nu mai e suficient a judeca oricum ci trebuia să știe legile, mai ales că Domnul alcătuia acum o nouă legiuire

¹⁾ Între altele obligă pe Efori să viziteze școala 1 sau 2 ori pe săptămână. Prevedea apoi 2 examene pentru școlari : la 1 Dec. și la 1 Aprilie. Urma apoi o vacanță dela 15 Iulie—15 Aug. după care dau examen : cei ce răspundeau „cu bravură“ primeau premii (Ureche X. A. p. 347—350).

²⁾ Ureche A. V. Ist. Rom. X. A. p. 366.

³⁾ Ibid p. 371.

⁴⁾ Ibid p. 375.

care era menită nu numai să fie citită ci aplicată. La legea nouă trebuiau oameni noi și aceștia trebuiau formați de un profesor de legi.

După cum pentru rezolvarea diferitelor procese de moșii s'a simțit nevoia de ingineri ceea ce a înlesnit înființarea școalei lui Lazăr, tot așa s'a simțit și nevoia de a avea cunoscători ai legilor.

Fie după propunerea Domnului, fie după a boerilor, în orice caz cu toții într'o conglăsuire, convinși că „știința Dreptului atât pentru judecători cât și pentru ceice sunt dați în judecată și în fine pentru toți oamenii în genere este trebuincioasă ca una ce, după un principiu firesc, se mărturisește ca cel mai sănătos sprijin pentru omenire“, hotărâră să înființeze un profesor de Drept care să „paradosească“ această ramură de cunoștințe celor ce vor voi s'o învețe.

Pentru a ocupa acest loc unul singur era indicat: Logofătul Nestor, judecător în Divan și însărcinat cu alcătuirea noiei legiuri. De aceea cu toții socotind că „orice lucrare la început trebuie să-și aibă îngrijitorul său experimentat“, hotărâră să încredințeze acest post lui Nestor, singurul care corespundea speranței și voinței lor. Domnul „aprețuind talentul științelor sale în Drept“, numi pe Marele Clucer Nestor profesor de Drept la 23 Februarie 1816¹⁾. Celuilalt profesor care fusese adus în toamna anului 1815 se pare că i se rezervă numai latina, sau poate că nu stătuse decât puțin; în tot cazul în August 1816 plecase.

În urma reorganizării din 1816 școala grecească luase o frumoasă dezvoltare. Avea mulți profesori dintre care unii vestiți; în acest an i se mai adăoga 8 dascăli grămățici. Avea un buget destul de mare pentru acele vremuri²⁾. Ca număr de elevi în 1816 avea 320, între cari erau și streini³⁾. Pentru ajutorul elevilor săraci erau 20 de burse a 30 taleri lunar și s'a intervenit la Egumenii din București să pregătească camere pentru a găzdui 2—4 elevi fără mijloace.

Între studii locul prim în bugetul anului 1815 îl ocupa filo-

¹⁾ Ureche A. V. Istoria Rom. X. A. p. 371—374. Cf. și Istoria Școalelor vol. I. p. 100 și urm.

²⁾ Ureche o. c. X. A. p. 371.

³⁾ Ibid. p. 377.

safia iar Dreptul pe cel din urmă, alături de tovarăşa sa, latineasca; pentru fiecare era înscris câte 2.400 taleri anual. Acum după ce se încredinţase acest post lui Nestor e probabil că i s'a mărit leafa şi s'a dat mai multă importanţă cursului.

Limba oficială de predare era cea grecească şi în ea va fi vorbit şi Nestor şcolarilor săi. Deoarece în curând vedem că se căutau profesori care să ştie şi româneşte spre a face mai înţelese studiile iar Nestor era unul din cei care au luptat pentru înfiinţarea şcoalei româneşti, n'ar fi de mirare ca el, român curat, deşi ştia greceşte, să fi ținut lecţii şi în româneşte.

Veneau la această şcoală şi unii fii de boeri mari, deşi mai toţi aveau pe acasă profesori străini; ceia ce-i va fi atras acum va fi fost mai ales cursul da legi; veneau apoi fii de boeri de mână a 2-a, fii de negustori doritori de a da odraslelor lor o educaţie mai înaltă; venea uneori şi câte un băiat sărac din oraş sau adus din cine ştie ce colţ de ţară de vre-un boer cu suflet bun. Astfel sosi dela poalele Carpaţilor dela Nucşoara din Prahova Eufrosin Poteca. Dela Nestor vor fi căpătat primele cunoştinţe juridice mulţi din boerii care au jucat un rol important în redeşteptarea naţională. La lecţiile lui vor fi asistat Goleştii, Văcăreştii, Bălăcenii, Câmpinenii, poate cei 2 fraţi: Bibescu şi Ştirbei; în orice caz dela el au căpătat primele îndrumări şi dragostea pentru studiile juridice Moroiu şi Poteca, care la început avea multă înclinare pentru aceste studii.

Cursurile lui Nestor vor fi fost mai mult o expunere a noţiunilor elementare despre legi; şi aceasta fiindcă n'avea elevi pregătiţi pentru studii prea înalte. Probabil însă că unora dintre ei mai înaintaţi şi mai dornici de a aprofunda aceste studii le va fi dat şi lecţiuni dezvoltate. Un autor favorit pe atunci şi de care e probabil că s'a servit şi Nestor era Heineccius.

În anul 1817 se mai ivi cineva doritor de a preda legile la şcoala grecească. Acesta era Ladislau Erdeliotul, din părţile Transilvaniei, care ştia româneşte — era poate chiar român — şi care caşi I. Horvath venea să-şi ofere serviciile sale de profesor. El arată Domnului printr'o jalbă că este în stare să predea limba latină, limba franceză şi „să paradosească în limba latinească şi cărţile împărăteşti pravilnice“. Ca de obicei Vodă însărcină pe câţiva boeri să-i raporteze. Aceştia îl recomandă Domnului mai

vârtos — ziceau — că el fiind din părțile Transilvaniei știe și românește și nu de puțin ajutor va fi ucenicilor care sunt începători la franțuzește de vreme ce profesorul de până atunci neștiind românește nu se putea înțelege cu elevii. Pentru asta erau de părere să fie plătit cu 100 taleri pe lună. Deasemenea el poate să fie de mult folos pentru cei ce vor voi să învețe pravilele, atunci când unii din elevi vor ajunge în stare să învețe și acest fel de învățături, ceea ce era de dorit în special pentru fii de boeri. Când va preda și pravilele erau de părere să i se mai adaoge ce se va crede de cuviință peste cei 100 taleri ¹⁾.

Domnul îl numi numai pentru latinește iar pentru franțuzește și pravile rămase a se mai chibzui și cu celalt dascăl pentru că fiecare dintre ei avea de îndeplinit însărcinarea sa și după cât se vede Domnul nu voia să mai alătore un profesor de legi.

Dreptul va fi continuat să fie predat prin casele boerești și de alți profesori.

Profesorul cel mare, profesorul oficial de Drept este însă Nestor. Cursul lui este sâmburele din care s'a dezvoltat mai târziu Facultatea de Drept din București.

* * *

Sub Vodă-Caragea a mers destul de bine și școala slavo-română dela Sf. Gheorghe, unde erau profesori ca Chiriță dascălul, de origină român, și unde veneau cași la școala domnească tineri din țările vecine. De aici se recrutau scriitorii pentru hrisoavele domnești și cei de prin cancelariile judecătorești și administrative iar în 1817 voiau să facă din ea și un fel de Seminar pentru preoți. Aici au învățat să scrie românește Văcărescu, Anton Panu și alții ²⁾ Pentru a forma buni funcționari judecătorești bănuiesc că se da ucenicilor și oarecare cunoștințe despre legi și procedură, bine-înțeles însă foarte reduse și atât cât permitea pregătirea lor. Prin această școală poate că trebuie căutată origina multor chestiuni din procedura veche; pe aici vor fi trecut scriitorii și logofeții de Divanuri, pe aici se va fi învățat chipul redactării diferitelor acte.

* * *

¹⁾ Ureche o. c. X. A. p. 380.

²⁾ Ureche o. c. X. A. p. 408 și urm.

Alături de școala grecească și de cea slavonească se accentuează tot mai puternic curentul unei culturi curat românești. În Decembrie 1817 Eforii cereau ca să se reorganizeze școala dela Sf. Gheorghe învățându-se în ea și cele bisericești și cele filosoficești și limba de predare să fie limba românească; totodată să se ia măsuri ca elevii ei să învețe măsurarea moșiilor¹⁾, o nevoie foarte mult simțită. N'aveau însă, un profesor priceput, când la 6 Martie 1818 spun că le-a venit „acum de curând un Lazăr, inginer din părțile Transilvaniei, pe care întâi l'au cercat de-i destoinic“²⁾. Gheorghe Lazăr, Doctor în Teologie și legi și care spunea Eforilor că e destoinic pentru orice meșteșug filosoficesc, venea tocmai la momentul potrivit pentru renașterea națională³⁾. Cei care-l primiră cu deosebită simpatie fură G. Golescu și Nestor, oameni printre cei mai culți ai timpului. Cel din urmă aflând că e și Doctor în legi va fi văzut în el și un ajutor pentru studiile de Drept. Când începu să țină lecții la Sf. Sava „băeții“ dela Udricani, dela Sf. Gheorghe, dela Colțea și dela toate bisericile au golit acele școale și au alergat la Sf. Sava cu Petrace Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu S. Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu și cu mulți alți tineri din școala grecească⁴⁾.

N'avem dovezi că Lazăr ar fi ținut și lecțiuni de Drept. Cel mult va fi dat și el îndrumări celor care aveau astfel de cunoștințe cum era Moroiu și Poteca.

* * *

Aceasta era starea generală a școalelor când în Septembrie 1818 Caragea fu nevoit să ia drumul pribegiei.

Domnul următor, Alexandru Șuțu un fanariot cult, numit la 4 Sept. 1818 se preocupă — de asemenea — mult de școli „ca un lucru ce privește spre obșteasca podoabă și folosință bisericească și politicească“⁵⁾. Dela începutul domniei numi o comisiune de boeri pentru a-i arăta ce lefuri s'au mai adăogat dela

¹⁾ Ureche A. V. o. c. X. A. p. 414.

²⁾ Ibid. Vezi și Școala Română anul II No. 6.

³⁾ Ibid. Vezi și P. Poenaru. Discurs ținut la examenele dela 28 Aug. 1839 în Curierul Românesc din 1839 No. 61.

⁴⁾ Scrisorile lui Ioan Ghica către V. Alexandri Buc. 1887, p. 57.

⁵⁾ Ureche o. c. XII p. 8.

1815 și pentru a face socotelile școalelor pe 1818 ; ceva mai târziu întări și privilegiile dascălului Chiriță dela Sf. Gheorghe ¹⁾).

Boerii primesc însărcinarea domnească dar gândul le era mai mult la școala lui Lazăr, care le arătase că și în limba țarei se pot preda învățături înalte. Principala greutate pentru a avea o școală bună era lipsa de profesori și această lipsă devenea și mai simțită când era vorba de școala românească. Trebuia — prin urmare — găsit mijlocul pentru a avea buni profesori. Acest mijloc îl arătaseră boerilor străinii aduși prin casele lor, profesorul Duca adus dela Viena cași alți străini și chiar Lazăr. Viața și cultura lui indica drumul pe care se pot avea asemenea profesori. Nu era posibil a forma profesori mari aici în țară și nu mai era destul a aduce numai profesori din Orient. Pentru a se împărtași din cultura mai nouă a Apusului trebuiau profesori formați acolo. Din Apus nu socoteau țară mai potrivită ca Italia. Într'acolo merseseră bursierii lui Brâncoveanu, acolo studiaseră unii Fanarioți, într'acolo îi îndemna ideia romanității — care se pare că n'a pierit niciodată, — care în oriee caz se redeștepta acum, acolo fusese și Lazăr.

De aceea la 17 Februarie 1820 Eforii spun Domnului într'o anaforă că „spre a nu mai fi nevoiți să aducă dascăli străini au chibzuit să trimeată cu cheltuiala Casei școalelor la școalele dela Pisa în Italia 4 ucenici români, cari se vor găsi pricepuți în limba elenă ca să învețe în limba italienească meșteșugurile filosoficești“ și la vreme să poată fi dascăli la școalele din țară. „Acest lucru — zic ei — va rămâne pomenire nemuritoare nu numai Domnului dar și neamului românesc se poate face un mare bine și de mare folos când prin silințele acelor dascăli se va putea aduce limba românească în stare cu învățăturile precum sunt și celelalte“.

Bursierii, aleși de Efori trebuiau ca împreună cu părinții lor să se oblige că după ce vor termina învățăturile în 3—4 ani vor veni în București ca dascăli. Ca să se arate Domnului că nu se neglija și cultura greacă spuneau că acea obligație era de a veni ca profesori atât la școala grecească, pe care o pun în primul rând cât și la cea românească. Dacă bursierii nu s'ar

¹⁾ Ureche o. c. XII p. 83—84.

ține de legământ atunci părinții sau chezașii lor erau datori să răspundă cheltuelile cu dobânzi ¹⁾).

Domnul se gândi până la 10 Martie când aprobă propunerea Eforilor recomandându-le economie în cheltueli și poruncindu-le „părintește“ să aleagă cu nefățarnică judecată pe cei 4 ucenici, care să fie cu bune obiceiuri și pregătiți cu învățăturile necesare ²⁾).

Pomenirea școlai elinești în anafora boerilor era mai mult spre a obține aprobarea Domnului; în realitate Eforii se gândeau numai la școala românească. Scopul trimeriei bursierilor — cum ne spune unul din ei, Poteca — era să se așeze în București o școală „în limba noastră cea românească, mai întâiu de filosofie și matematică care e temeiul celorlalte științe și fără de care un neam nu poate fi luminat“ ³⁾. Intre materiile pentru care se trimeteau erau și legile. În urma încuviințării domnești Eforii au trimis pe: Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, Costache Moroiu și Ion Pandele.

Pentru subiectul nostru prezintă interes cel care a fost trimis pentru legi, Costache Moroiu. Câte 4 pleacă în curând ⁴⁾. Cel mai matur dintre ei. Poteca era un fel de supraveghetor al celorlalți.

La început a urmat timp de un an cursul legilor „românești“ — astfel numeau ei legile romane — și Poteca care avea multă dragoste pentru Drept, dar pe urmă rămase a se ocupa de aceste studii numai Moroiu.

Costache — zis uneori Costandache-Moroiu după cât se pare, era fiu de om sărac, poate țaran cași Poteca. Deși destoinic în cele elinești nu era destul de pregătit pentru o Facultate occidentală de Drept. Cunoștințele lui din țară erau sumare și de

¹⁾ Ureche. o. c. XII, p. 85.

²⁾ Ibid, p. 86. Eforia găsi de cuviință să meargă cu economiile până acolo încât în vara lui 1820 nu dete profesorilor leafa dela 15 Iulie până la 15 August fiindcă era vacanță.

³⁾ Revista Nouă, anul I, p. 426. I. Bianu. Intâi bursieri români în străinătate.

⁴⁾ Este sigur că în 1820 erau la Pisa căci Poteca într'o scrisoare dela 10 Februarie 1822 cerând ajutor pentru alți 2 ani spunea că n'au încă 2 ani de când sunt acolo.

aceia trebui să muncească cu multă stăruință spre a putea urma cu succes cursurile de filosofie și legi la care se înscrieseră.

Pe lângă greutatea studiilor suferi și el cași ceilalți multe neplăceri din partea celor care-i trimisese. Eforii, fie că erau prea economi, fie că nu pricepeau cum era viața în străinătate, fie că erau neglijenți, nu le trimiteau la timp banii necesari. În timpul turburărilor dela 1821 — care făcură și mai dificilă situația bursierilor — aceștia erau amenințați să nu mai aibă cu ce trăi și siliți astfel să se întoarcă în țară. La 10 Februarie 1822 Poteca ruga pe Mitropolitul Dionisie Lupu care ședea la Brașov să stărue pe lângă Efori să le trimeată cu orice chip bani pentru alți 2 ani căci e păcat să se întoarcă nedesăvârșiți. „Banii la noi nu sunt pierduți; va veni timpul să se laude cu noi nu numai aceștia care ne-au trimis ci toată Valahia“¹⁾. Tot atunci comunicând despre studiile lor spunea despre Moroiu că „a dat faima în Pisa cu latineasca și înscris la legi progresează excelent“.

Dorința lui Poteca era să meargă și la Paris, iar de nu-i vor admite aceasta, cel puțin să le trimeată bani spre a se întoarce în țară unde „sau aceste puține idei ale noastre le vom semăna în Valahia, sau grâu pe șesurile întinse ale ei“. Atunci s'a adresat și lui Ilarion, episcopul Argeșului, și lui Ștef. Bălăceanu și la alții. Intr'o altă dare de seamă despre activitatea lor spunea despre Moroiu: „Iar Costandache a învățat și acesta și limba italiană și cea latină foarte bine, apoi înscris la legi progresează excelent“²⁾.

Rugămintele lor nu produsese mult efect căci la 18 Noembrie 1822, Poteca scria tot din Pisa că pe la Crăciun sau Bobotează vor veni în țară³⁾. În urmă primise ceva dar asta nu le ajungea decât până în Iulie 1823; de aceea la 30 Aprilie cereau ajutorul noului Mitropolit Grigore⁴⁾. De astădată fură mai norocoși căci în Noembrie 1823 erau la Paris 2 dintre ei între care Poteca. Moroiu rămase tot la Pisa.

Fiindcă numai Pandelescu trimisese atestate foarte bune, Eforii

¹⁾ Revista Nouă I, p. 422.

²⁾ Ibid, p. 424.

³⁾ Ibid, 425.

⁴⁾ Ibid, p. 427.

muștrău pe ceilalți la 23 Septembrie 1823 și în special muștră-rile se adresau lui Moroiu, care se pare că era mai rău văzut. Poteca le răspunse că n'au dreptate să se supere căci fiecare din ei a făcut tot ce a putut și dacă Pandele care știa bine dela București aritmetica și geometria le-a trimis atestat și „Costache care a plecat mai puțin gătit le va trimite în anul viitor diplomă în Filosofie și Legi“¹⁾).

După ce Pandele își puse capăt zilelor, Mitropolitul și Eforii la 12 Iulie 1824 certau pe ceilalți acum fiindcă nu învățaseră și Matematicile ca să poată înlocui pe cel dispărut. Mai ales dojeneau aspru tot pe bietul Moroiu într'o scrisoare adresată chiar lui. Boerii aceștia — orcât de patrioți și luminați erau — își închipuiau că legile pot fi învățate așa în fugă și că pe deasupra cel ce le urma trebuia să mai învețe și Matematica. Nu știu de le-a răspuns Moroiu.

„Socotiți, le răspunse însă Poteca, că Costache au rămas coada tuturor și cât va zăbovi în Italia nu i se va da mai mult de 2000 lei; aceasta văzând ni s'au pătruns inima și rărunchii de necaz. Care diavol plin de toată răutatea v'au dat această idee? În vreme ce Costache învățând Filosofia și Legile după regulă a rămas în Pisa precum v'am scris ca să dea examenul cel mai după urmă și să-și ia diploma doctoriei în legi, silindu-se ziua și noaptea ca să se arate nu numai vrednic de cinstea dv. ci și de mare și statornic folos Patriei“, afară numai dacă cumva legile nu sunt de prisos în Valahia. Se temea ca aspra dojenire ce i făcuseră să nu le „pricinuiască vre-o mare căință“; bănuia poate că Moroiu zdrobit de muncă și amărât de dojenire să nu urmeze pilda lui Pandele²⁾. Cât despre recomandăția ce i se făcea de a supraveghia pe ceilalți răspundea că el îi va trata și de aci înainte ca pe niște frați iar nu tiranește.

Pe la sfârșitul lui Noembrie 1824 Moroiu trecuse cu cinste al 2-lea examen și mai avea încă un examen pentru a fi proclamat Doctor în Drept. După acest al 2-lea examen scrisa lui Poteca și Marcovici la Paris comunicându-le reușita și rugându-i să-i trimeată 20 galbeni de care avea nevoie pentru examenul

¹⁾ Revista Nouă I. p. 426.

²⁾ Ibid. p. 428.

ultim și pe care-i tot aștepta în zadar din țară. Așa de amărât era încât le dădea să înțeleagă că el n'o să mai vadă Valahia, fie că avea de gând să-și facă seamă singur, fie că voia să rămână pentru totdeauna între străini. În aceste clipe de desnădejde îi răspunse și Marcovici dar mai ales Poteca îi trimise la 13 Decembrie 1824 o scrisoare foarte mișcătoare prin care-l încurajează, conjurându-l pe vrednicia Filosofiei și Jurisprudenței să-i fie milă și să nu se îndure a lăsa săracă de dreptate prea frumoasa Valahie, în care nădăjduște că printr'unul ca Moroiu și prin alții va răsări și soarele dreptății. Cât despre bani „cu umilință și întristare îi spunea că nu-i poate trimite căci și el e într'o stare rea, dar să aibă răbdare că i se va trimite din țară negreșit 40 de galbeni pentru examen¹⁾).

În sfârșit după atâtea necazuri Moroiu izbuti să-și ia diploma, să se „diplomatisească“ Doctor în Drept.

* * *

În acest timp în țară școlile fuseseră închise din pricina revoluției. În 1822 a lui Lazăr se deschise numai câteva zile²⁾. Școala grecească se desființase. Închisă ar fi rămas multă vreme și școala românească dacă n'ar fi lucrat cu o deosebită stăruință Eliade, care adună câțiva elevi în camerele ruinate dela Sf. Sava. Este curios că deși se întronase Domnia pământenei nu e sprijinită dela început școala românească. Se zice că Domnul s'ar fi opus la redeschiderea școalei românești și că de abia cu mare greutate ar fi cedat; se mai spune, apoi, că numai după viile insistențe ale unui consul străin ar fi rezervat din venitul școalelor, care era de 110.000 piaștri, mica sumă de 3—4000 pentru a plăti un profesor român. După cele ce spune Consulul Franței, în 1823 Domnul cu o parte din boeri ar fi fost de părere ca pentru un moment cel puțin să se întrebuințeze veniturile școalei naționale pentru treburile Statului. S'ar fi propus chiar suprimarea acestei școale dar Vornicul G. Golescu s'a ridicat și a protestat zicând: „Străinii—adică Grecii—fură fondatorii acestei școale și creatorii acestor venituri și acum când

¹⁾ Revista Nouă I. p. 430.

²⁾ Iorga. Cărți și scriitori români din sec. XVII—XIX în Analele Academiei Române vol. 29 p. 187.

un patriot domnește asupra Valahiei, am voi s'o menținem în ignoranța, întunecimea și barbaria pe care Europeanii ne-o reproșează cu drept cuvânt?"¹⁾ Față de asemenea argumente se luă măsuri pentru reorganizarea școalei românești. Sf. Sava fiind prea ruinat, se deschise provizoriu o școală elementară în hanul Șerban-Vodă²⁾.

În anul 1825 Poteca și cu Moroiu se întorsese din străinătate și fură numiți profesori la Sf. Sava, al cărui local putea fi iarăși întrebuințat, și care era sub conducerea lui Eliade³⁾. În budgetul acestui an găsim un profesor trecut numai cu numele de Costache cu leafă de 250 lei pe lună dela Septembrie⁴⁾.

Acest Costache desigur că este Costache Moroiu.

La 1 Octombrie Poteca își deschide cu mare solemnitate cursul de filosofie despre care contemporanii vorbesc cu multă laudă. Despre activitatea lui Moroiu în această epocă n'avem știri; din rolul ce l'a jucat mai târziu și din cele ce spun în urmă elevii săi se vede că dela început a căutat să lucreze cu toată dragostea pentru răspândirea cunoștințelor juridice.

Pe lângă predarea lecțiilor el luă parte și la toate mișcările pentru propășirea neamului.

N'avem să pomenim decât că la 1829 era tovarăș al lui Eliade la redactarea Curierului Românesc.

* * *

Afară de lecțiile lui Moroiu au fost și alte împrejurări care au contribuit pentru răspândirea culturii juridice.

Prin casele boerești și domnești tot au mai fost profesori care dedeau și lecții de drept. În timpul revoluției dela 1821 majoritatea boerilor a fugit la Brașov și la Sibiu unde își luară cu ei și pe unii din profesori, care continuă lecțiile cu copii. Aici—spunea mai târziu unul din aceștia—citeau și analizau în comun cele mai bune lucrări pe care și le puteau procura asupra unor materii de Filosofie, de Drept și de Economie politică⁵⁾.

¹⁾ Hurmuzaki Documente X. p. 248. P. Eliade. Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle p. 102—103.

²⁾ Eliade Rădulescu. Echilibrul între antiteze p. 77.

³⁾ G. Dem. Theodorescu. Viața și operele lui E. Poteca p. 12.

⁴⁾ Ureche Istoria Școalelor I. p. 113.

⁵⁾ N. Soutzo. Mémoires p. 44 cf. și P. Eliade Histoire de l'esprit public... p. 131.

Ceeace a contribuit însă pentru înmulțirea juriștilor a fost trimiteră tinerilor în străinătate.

Pe la 1817 plecaseră spre Paris să studieze Dreptul cei 2 frați care au domnit mai târziu : Gh. Bibescu și Barbu Știrbei ¹⁾. La 1820 mai erau la Paris : „Messieurs Philipesco“, un Rasti, Vlădoianu, Bălăceanu ²⁾. Dinicu Golescu își trimesese copii în Elveția ³⁾. Tot acolo merse și Const. Brăiloiu, juristul și profesorul de care vom vorbi mai pe urmă. Uimiți de cele ce vedeau nu uitau cele ce lăsaseră în țara lor, în care erau atâtea de îndreptat. Mulți dintre ei se ocupau cu studiile juridice și economice. C. Brăiloiu în special puneă toate speranțele pentru propășirea țării în învățământ, grație căruia se poate civiliza tinerimea, care trebuie să fie într'o zi podoaba și fala țării. Arătându-și aceste gânduri într'o scrisoare ce trimetea tatălui său la 14 Iunie 1828 dela Geneva, spunea că ar vărsa lacrimi de bucurie și s'ar socoti cel mai fericit dacă într'o zi ar putea să vază strălucind astrul luminei pe aceste ținuturi favorizate de natură și persecutate de oameni. Deși specialitatea ceși alesese era Dreptul nu înțelegea să se mărginească la a înmagazina o sumă de cunoștințe ci să-și absoarbă cât mai mult din civilizația lumei în care trăia și să năzuiască a o aduce și în oropsita sa țară a cărei imagine o avea pururea în suflet. Nu toți înțelegeau idealul unor asemeni tineri ; mulți râdeau sau calificau de visuri sentimentele lor, cum se întâmplase de curând lui Poenaru ⁴⁾. Oricum însă, tinerii ce simțeau ca Brăiloiu se întorceau în țară cu mult entuziasm și dor de muncă mai ales pe terenul învățământului.

Fie grație școalei din țară, fie profesorilor străini care mai erau aici, fie tinerilor care mergeau în străinătate curentul de viață nouă se înfiripase și el devenea din ce în ce mai puternic.

Noul războiu ruso-turc îl stânjeni tocmai când își lua avânt. La 1828 școala dela Sf. Sava fu transformată în spital și cazarmă rusească așa că toate cursurile fură întrerupte.

Blânda Protectoare, ale cărei oști ne stăpâneau se gândi să

¹⁾ Iorga. Analele Academiei vol. 29 p. 51.

²⁾ Ibid. p. 52.

³⁾ I. Misail. Învățământul la Români în Revista Română pe 1863 p. 422.

⁴⁾ Hurmuzaki Documente X p. 621—622.

ne organizeze și institui comisiuni pentru alcătuirea unor legi fundamentale care sunt Regulamentele organice. Pentru alcătuire se recomanda să se servească și de „legile Evropei”. Trebeau deci oameni care să le cunoască ; de aceea întocmirea lor se datorește în cea mai mare parte juriștilor. Printre ei găsim pe Nestor, Ștef. Bălăceanu, Știrbei, Bibescu, etc. În Regulamentul organic al Munteniei, sunt părți — cum e organizarea judecătorească — care probează că autorii cunoșteau foarte bine organizația franceză, pe care, totuși nu s’au grăbit a o adopta în mod servil ci adaptând-o obiceiurilor și nevoilor țării ¹⁾).

* * *

Încă înainte de sfârșitul anului 1830 Eforia școalelor se îngriji să redeschidă școala din București, ceea ce și făcu mai întâi în hanul Șerban-Vodă, dar venind holera fu silită s’o închiză. Școala fu redeschisă în Noembrie 1831 — de astădată la Sf. Sava — și s’a ținut până în Martie 1831 cursurile mai trebuincioase și mai potrivite cu puterea școlarilor ²⁾).

Prin Regulamentul organic se dădea o deosebită atenție învățământului, recomandându-se multă ocrotire către „trupul academic”, și către școlarii silitori și cu purtări bune și înscriindu-se formal dispoziția că limba de predare e limba românească, dispoziție care consacra victoria limbei românești ³⁾).

Pentru a înfăptui dispozițiunile generale din Regulamentul organic și a da o organizație mai deplină și sistematică învățământului, Kiselef a numit o comisiune care a alcătuit un regulament special ; acesta a fost pus în aplicare în parte încă din 1832 și fiind adoptat de Obșteasca adunare a devenit lege în 1833 ⁴⁾).

În noua organizație se prevedea și înființarea de cursuri speciale. Ceea ce se urmărea prin înființarea acestor cursuri nu era atât dobândirea de cultură superioară cât satisfacerea unor nevoi

¹⁾ În comisia pentru Proiectul Regulamentului organic era : Marele Logofăt Ștefan Bălăceanu, Marele Ban Gr. Băleanu, Marele Vornic G. Filipescu, Marele Hatman Alex. Villara. Secretar era Barbu Știrbei, care se pare că a fost sufletul comisiunii (Curierul Românesc 1829 No. 23—24).

²⁾ Buletinul Țării Românești pe 1833 No. 10. Expunerea lui Barbu Știrbei ca mădular al Eforiei în Obșteasca Adunare la 11 Februarie 1833.

³⁾ Art. 364, 365, 366 din Regulamentul organic.

⁴⁾ Buletinul pe 1834 No. 33. Vezi și Ureche Istoria școalelor IV p. 379.

cu caracter practic. Se simțea trebuința de cunosători ai legilor, de ingineri și de buni agricultori; de aceea s'au înființat cursuri speciale de legi, de matematică aplicată și de agricultură practică.

Cursul legilor avea să fie compus din 3 clase „clasuri” cum ziceau atunci. Pentru fiecare clasă trebuia un an. În prima clasă trebuia să se predea Dreptul civil și comercial. În a doua clasă Dreptul criminal și procedura. În a treia Istoria Dreptului și Economia politică ¹⁾.

Pentru învățarea legilor avea să se întrebuițeze ca text „prăvelele pământului nostru”. Profesorul trebuia să cunoască „cărțile tuturilor autorilor câți au scris cevași asupra legilor”. În predare trebuia să aibă următoarea metodă: să dea școlarilor mai întâiu oarecare cunoștințe generale despre starea legiuirei, să alătore legile străine cu ale țării, și după ce se vor deprinde astfel școlarii să facă adesea conferințe asupra principalelor articole ale legilor, cu care ocazie elevii să poată aplica regulile ce li-se vor fi explicat; în scurt, profesorul să se silească a arăta principiile generale ale legii, să tâlmăcească împărțirea ei cea firească și să cerceteze relațiile dintre deosebitele ei părți ²⁾.

Tot din cursul legilor făcea parte și „Iconomia politică” care era socotită ca o complectare a învățaturii legilor. Pentru predarea ei, profesorul trebuia să se întemeieze pe fapte pe care le va aduna din statistica diferitelor țări. Statistica, fără de a fi un obiect special, va fi totuși întrebuițată deseori pentru a se da prin fapte „adeverire netăgăduită principiurilor generale” ³⁾.

Profesorul era ales și numit de Eforie. El trebuia să fie o persoană destoinică prin cunoștințele și calitățile sale. Numirea lui trebuia întărită de Domn. Odată numit, era „nestrămutat”, afară numai dacă nu-și îndeplinea datoria sau avea o purtare rea. La un loc vacant se putea numi în chip vremelnic un „supleant” care putea fi numit titular dacă timp de un an da dovezi netăgăduite de destoinicie și de bună purtare. Un profesor putea ocupa 2 catedre și primea leafa întreagă pentru fiecare. Putea ocupa și a 3-a catedră dar la aceasta era numai suplinitor și

¹⁾ Art. 16—50 din Regulamentul școalelor. Se află și în Regul. organic ediția din 1847 p. 365 și urm.

²⁾ Art. 86 din Regulamentul Școalelor.

³⁾ Art. 87.

primea numai jumătate din leafa hotărâtă pentru această catedră.

Regulamentul prevedea amănunțit chipul cum trebuie să-și facă profesorii cursurile. Între altele se prevedea măsuri privitoare la venirea regulat la școală, la ordine și liniște, la strigarea apelului. Profesorul era dator să caute a deprinde judecata școlărilor, ținându-i atenți, interogându-i cât mai des și notând rezultatele pe care trebuia să le înainteze cancelariei în fiecare lună.

Oricare ar fi învățătura, profesorul trebuia să aibă ca temelie legea și moralul. Principala lui preocupare trebuia să fie de a însufla școlarilor „cucernicia către cele sfinte, respectul către pravili și către stăpânire, iubirea de buna orânduială și dragostea către Patrie și a face dintr'înșii oameni de treabă și cinstiți mai înainte de a-i face învățați“¹⁾.

Profesorii mai erau obligați să-și tipărească cursurile spre a scuti pe elevi de scris. Eforia dădea chiar gratificații pentru cursurile tipărite. Pentru răsplătirea profesorilor s'a prevăzut pensii de $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ sau leafa întreagă după 8, 16 sau 24 ani de serviciu; în afară de asta li-se putea da și titluri de nobleță, personale sau ereditare, pentru care profesorii erau împărțiți în 3 clase.

Profesorul de legi făcea parte din clasa I.

Pentru a fi admis la cursul de legi, școlarul trebuia să prezinte un atestat că a terminat cursurile umanitare și complimentare, care ar corespunde liceului de azi, sau să reușească la un examen de admitere. Pentru înscripții se plătea 30 lei.

Trecerea dintr'o clasă într'alta se făcea în baza unui examen. Spre a fi primit să depue acest examen trebuia să fi fost înscris ca școlar la începutul anului și să fi urmat toate lecțiile. Erau 2 examene pe an: primul cu câteva zile înainte de săptămâna mare de lângă Paște și al 2-lea în ultimile 15 zile ale lui Iulie. Examenele se făceau de profesor asistat de Directorul școalelor sau de Inspector. Meritul se arăta prin note dela 1—4, nota unul fiind cea mai bună; la proclamarea rezultatului se ținea seamă și de notele din cursul semestrului. După examenul

¹⁾ Art. 150—158 acelaș Regulament.

dela finele semestrului al II-lea avea loc un examen general și cu mare solemnitate. Președintele comisiei era Logofătul pricinilor bisericești și al învățăturilor. Înainte de examen se țineau cuvântări în care se arăta starea școalelor, foloasele lor și se dau îndemnuri școlarilor. Urma apoi examinarea a câte 2 școlari din fiecare clasă, după care Președintele împărțea premiile. Serbarea se încheia cu alegerea bursierilor.

După terminarea cursului legilor școlarii trebuiau să dea un examen general pentru obținerea diplomei, înaintea unei comisii compusă din profesori sub președinția celui mai în vârstă. Diploma dădea școlarului titlul de Avocat. Această diplomă trebuia iscălită de profesori și întărită de Eforie, de Directorul școalelor și de Logofătul pricinilor bisericești și instrucțiunii. Școlarul dela cursul de legi plătea pentru fiecare examen câte 1½ galben și pentru diplomă 8 galbeni. Dacă era respins, „le-pădat“ dela vreun examen i-se restituia jumătate din suma plătită ¹⁾).

Acestea erau principalele dispoziții ale noului Regulament, care se aplicau și Cursurilor de legi. N'au putut fi înființate dela început toate cursurile. Un curs de legi funcționa însă chiar în 1830 când găsim ca profesor tot pe Moroiu ²⁾). Fusesse altădată și Nestor, dar acesta era acum absorbit de alte lucrări mai însemnate în Divan sau în Obșteasca Adunare. Mai erau juriști ca Ștefan Bălăceanu care ar fi tradus niște lucrări de Drept ³⁾); mai veni în curând un Filipescu care spre marea bucurie a părinților luase titlul de „Doctor în Drepturi“, eveniment despre care se strecura notițe elogioase până și în gazeta din Moldova ⁴⁾), dar nici unul nu deveni profesor. Se pare că atunci meseria de profesor nu se bucura de multă considera-

¹⁾ Pentru toate acestea a se vedea citatul Regulament. Vezi și Buletinul Țării Românești pe 1833 No. 10, 26, 27, 32, 43, 45. Așa de entuziasmați erau contemporanii de noua organizare încât îl comparau pe Kiselef cu August. Mai ales erau mulțumiți pentru că sperau că nu vor mai fi nevoiți să-și trimită copiii în străinătate. (Ureche, Ist. școalelor IV, 320).

²⁾ Ureche. Istoria școalelor I, p. 133.

³⁾ Iorga. Istoria literaturii sec. XIX, vol. I, p. 129.

⁴⁾ Albina Românească din 1830 No. 3, după Curierul Românesc. C. Brailoiu era în 1829 la Paris. (Ureche. Ist. școalelor I, p. 126).

țiune; apoi nu era nici ușcară, nici prea grozav plătită. În asemenea condiții un boer nu era îndemnat să devie „dascăl”. Astfel Moroiu rămase multă vreme singurul profesor la Cursul legilor.

Pe la 1830 el ar fi avut gata un curs de Drept criminal și un Cod de comerț tradus din franțuzește¹⁾. Ceeace profesă, însă, mai mult fu Dreptul Roman. Cursul lui, ca tot mersul general al școalelor, din pricina situațiunei turburi a timpului, suferi diferite întreruperi; este sigur, însă, că după 1 Martie 1832 a fost ținut în chip regulat. La examenul din August 1832 la care asistă și Kiselef, Poenaru care era Provizorul școalelor într'un discurs plin de laude la adresa trimisului Rusiei „care s'a ivit ca un luceafăr ca să lumineze pasurile tuturor dregătorilor pentru înaintarea neamului spre fericire” spunea că la școala centrală din București s'a adăogat și cursuri de legi²⁾. Profesor era Moroiu plătit cu 500 lei lunar³⁾.

La acest examen, de care Kiselef e încântat și drept mulțumire dăruiește fiecărui profesor leafa pe o lună și 2.200 lei la 11 elevi distinși nu se pomeneste de vreun elev examinat din legi. Explicația este că era foarte greu de a da un examen din legi după 5 luni de învățătură, de când se redeschisese școala. De-abia ne închipuim cu câte greutatea trebuie să fi luptat Moroiu în primii ani de profesorat, când pe lângă turburările prin care trecea țara, trebuia să lupte cu indiferența și mai ales cu nepregătirea școlarilor. Cu toate aceste greutatea izbuti ca chiar în anul 1833 să înfățișeze un mic progres în ramura sa mai ales că acum cursul nu mai fu întrerupt⁴⁾. La 7 Septembrie se ținut examen la Sf. Sava, de față fiind și B. Știrbei, Logofătul Instrucțiunei publice, care ținut o cuvântare plină de mult patriotism. Atunci au fost examinați și școlarii, care urmaseră pravila civilă și criminală. Știm și numele acestor elevi juriști: Marcovici Gheorghe, Lespezeanu Dumitru și Petrovici Gheorghe. Aceștia

¹⁾ Iorga. Istoria Literaturii sec. XIX p. 128.

²⁾ Curierul Românesc No. 6, din 4 Sept. 1832.

³⁾ Ureche A. V. Istoria Școalelor IV, p. 257 și 271.

⁴⁾ Și în 1833 are ca leafă tot numai 500 lei lunar. Din socotelile Eforiei pe 1833 se vede că a primit leafa pe tot anul (Analele Parlamentare ale României Tom. VI, p. I, pag. 209).

ca și celorlalți elevi care se distinseră li s'a împărțit cărți ¹⁾. Mitropolitul i-a blagoslovit iar norodul i-a aclamat cu mult entuziasm ²⁾.

În anul 1834 dintre cursurile speciale este deschis tot numai cursul de legi, pe care Moroiu singur îl continua cu multă râvnă ³⁾ fiind plătit cu aceeași leafă de 500 lei pe lună ⁴⁾. În acest an conducătorii voră a mai lărgi cercul de învățământ al Drep-tului. Alcătuindu-se un Regulament pentru seminarul central, în care avea să se pregătească cei ce aspirau la grade mai înalte în ierarhia bisericească s'a prevăzut ca în clasa V să se predea și pravila bisericească, iar în clasa III pravila țarei, fiecare de 3 ori pe săptămână câte 1 1/2 oră ⁵⁾.

Ceeace e mai interesant și ne arată spiritul practic de buni gospodari al oamenilor de-atunci este că organizându-se și seminariile inferioare, menite a pregăti preoți la țară s'a prevăzut să li se dea și „ceva cunoștințe de măsurarea locurilor și de legiuirile ce sunt în îndatoririle juraților satului“ ; și asta de 3 ori pe săptămână câte 1 1/2 oră. „Printr'această cunoștință preotul ca unul ce este firește povățuitorul cel mai de aproape al locuitorilor de prin sate poate să fie împăciuitorul lor la prigonirile sau nedumeririle ce vor avea“ ⁶⁾.

Din nefericire bunele intenții au rămas numai intenții căci nu se găseau profesori.

În schimb lecțiile lui Moroiu făceau să se vadă din ce în ce mai mult importanța și folosul legilor. Mai ales după Sept. 1835 cursul lui deveni și mai necesar ; aceasta se datorește și unei măsuri domnești. Alexandru Ghica observând pedeoparte că „dreptatea și obștescul folos cer neapărat ca tinerimea ce intră

¹⁾ La acest examen Iorgu Costaforu, profesorul de mai târziu, a fost examinat la limba greacă vorbitoare. (Ureche. Istoria Școalelor I p. 235).

²⁾ Buletinul T. Rom. pe 1833 No. 43 și 44.

³⁾ Buletinul pe 1834 No. 33.

⁴⁾ Analele parlamentare ale României VI, part. I, p. 643.

La examenul din 1834 Știrbei ținu iarăși o cuvântare frumoasă în care accentua că rezultatul cel mai mare al organizației școalelor de acum este că toate învățăturile se urmează în limba românească, *rezultat neprețuit, care singur poate însufla un haracter național*. (Buletin pe 1834 No. 33).

⁵⁾ Ureche. Istoria Școalelor IV p. 374.

⁶⁾ Ibid p. 376.

în slujbă să fie pregătită cu învățături temeinice și cu bune obiceiuri și pe de alta că școala națională are acum toate mijloacele să îplinească această trebuință“ a hotărât ca pe viitor la intrarea în slujbele Statului să se ceară candidaților atestate de studiile ce au făcut și de moralul lor¹⁾.

Această dispoziție a contribuit la înmulțirea școlarilor și a fost un puternic imbold pentru răspândirea culturii; s'a zis însă că a fost și un îndemn către funcționarism, Mai ales cursul de legi deschidea calea slujbelor înalte; totuși multă vreme nu găsim încă prea mulți elevi la această specialitate. Cauza principală nu poate fi decât că nu erau mulți tineri pregătiți pentru a urma aceste cursuri.

Moroiu căuta, însă, să-și facă cursul tot mai interesant și folositor. În anul școlar 1835—1836 a ținut lecții de Drept penal și a deschis și un curs de Drept comercial. Avem chiar programul acestor lecțiuni pe care-l vom reda cu unii termeni ai lui.

Din Dreptul penal a făcut partea 3-a și a 4-a din cursul de Drept criminal teoretic, aplicat la legea romană, după textul prof. Carminiani²⁾. În partea a treia atingătoare la vinovății³⁾ și pedepse privite în particular s'a vorbit: I. Despre vinovățiile cele d'a drept politice. II. Despre aceleași vinovății subîmpărțite în următoarele clase: vinovății 1) împotriva religii obștești a Statului, 2) împotriva dreptului neamurilor, 3) împotriva liniștei obștești, 4) împotriva obștești dreptăți. III. Despre vinovățiile politico-civile și în special 1) despre vinovățiile care se referă la siguranța vieții particularilor sau despre omorul simplu și calificat, 2) despre vinovățiile care se referă la întregimea mădularilor sau despre furtișagul propriu și împărțirea lui.

În partea IV a Dreptului penal s'a vorbit despre mijloacele directe de a preîntâmpina vinovățiile sau despre poliție pe care o împarte în: administrativă, antejudiciară, judiciară, punitivă. Această parte se încheia cu un capitol despre dregătoria magistraților de poliție.

Cursul de Drept comercial de pe uscat l'a făcut servindu-se

¹⁾ Buletinul pe 1835 No. 33. Ofisul No. 534.

²⁾ G. Carmignani. Cum se vede Moroiu se călăuzește de scriitorii țarei; unde își făcuse studiile.

³⁾ Termenul de vinovății poate că n'ar fi fost rău pentru infracțiuni.

de textul jurisconsultului Agostino Reale și de „legiuirea austriacească și franțezo-italienească“ din Regatul Lombardo-venețian. În acest curs a tratat : I. Despre clasificarea comercianților „clasația neguțătorilor“, drepturile și datoriile fiecăruia după legea austriacă. II. Despre registrele „catastișele“ neguțătorilor și corespondența neguțătorească. III. Despre tovărășiile neguțătorești. IV. Despre polițe și bilete la ordin „bileteuri de orânduială“. V. Despre modurile de a încheia cumpărări și vânzări în comerț, și despre expediere. VI. Despre bursele de negoț și secsali ¹⁾.

Deși n'avem amănunte despre cum și-a dezvoltat acest program totuși din el se întrevede că era un curs destul de interesant și de dezvoltat.

Activitatea lui de până acum îl făcu să fie tot mai apreciat de contemporani. Când se înființă Sfatul consultativ, care era prezidat de Logofătul Nestor fu și el numit secretar al acestui înalt corp judecătoresc. Aci era plătit cu 1000 lei lunar așa că i se mări simțitor venitul care până acum rămăsese la cei 500 lei leafa de profesor ²⁾.

În 1837 se mai înființă o catedră pentru logică și dreptul român și fu numit dela 1 Sept. tot cu 500 lei lunar ca suplinitor Murgu, care învățase la Pesta filosofia și legile și care fusese întâi la Iași ³⁾.

În curând Cursul de legi avea să primească o reorganizare radicală.

* * *

Până acum am văzut că Moroiu fusese singurul profesor de legi și el făcuse tot ce putuse din diversele domenii ale Dreptului. Până aci nu era o școală de legi ci un profesor de legi. Cu anul școlar 1838—1839 începe o nouă epocă pentru învățământul Dreptului în Muntenia. Această schimbare se datorește în primul rând acelui boer, devenit Domn mai târziu, care era în sufletește de mult patriotism și în special de o deosebită dragoste pentru școli. Om de legi el însuși, Știrbei înțelegea îndestul de

¹⁾ Ureche A. V. Istoria Școalelor IV p. 456.

²⁾ Analele Parlam. VIII p. 416. Cf. și Almanahul Statului pe 1836 p. 117 și pe 1837 p. 94.

³⁾ Ureche Istoria Școalelor I p. 351.

cât folos este pentru organizarea nouă a țării răspândirea studiilor juridice, mai ales pentru împărțirea dreptății.

Încă din 1836 se văzuze că nu e destul un singur profesor pentru legi; de aceea Comisia Adunării examinând socotelile propuse să se mai înființeze un profesor de morală care să dea ajutor celui care e la legi. ¹⁾ S'a numit în 1837 Murgu dar era ceva vremelnice; se simțea nevoia unei organizații mai complete. Din Decembrie 1837 Știrbei, ca Mare Logofăt al Dreptății arăta într'un foarte frumos raport că de oarece siguranța, averea omului, cinstea și viața lui stă în mâna judecătorului trebuie ca acesta să fie bine pătruns de duhul pravilelor mai înainte de a-i se da puterea să hotărască asupra intereselor oamenilor. Dacă doctorul nu e primit să îngrijească de sănătatea unui individ când nu dovedește prin diplome că are acea știință cu atât mai puțin nu trebuie primit a fi păzitorul stărei fizice și morale a unui neam întreg cel care nu dă dovezi că s'a pătruns de știința necesară pentru această misiune. Așa fiind el propunea să se înființeze în colegiu sf. Sava pe lângă catedra de Drept civil alte 2 catedre: una de Drept comercial și alta de instrucția judecătorească sau Dreptul judecătoresc, adică de procedură.

Pentru studiul Dreptului civil se va servi de pravila pământului adică de leg. Caragea și de părțile din Reg. organic care se referă la chestiunile de Drept civil. Pentru Dreptul comercial se va servi de traducerea condiceii franceze așa cum se îndreptase de o comisie a Obșteștei adunări. Dreptul judecătoresc se va învăța după cap, VII din Reg. Organic, după legiuirile ce s'au mai făcut în urmă și după deslușirile, deslegările ce s'au dat pentru înțelegerea și aplicarea acelor legiuri. Acest curs avea să cuprindă: I. Organizarea și atribuțiile judecătorilor. II. Procedura sau regulile trebuincioase pentru căutarea și înaintarea pricinilor de judecată. III. Ținerea „grefului“ sau orânduiala cancelariilor judecătorești.

Învățământul Dreptului — după proiectul lui Știrbei — ținea 2 ani. În anul I trebuia să se facă Dreptul civil, în al 2-lea Dreptul comercial și judecătoresc. Timp de 3 ani dela introducerea noiei organizații Știrbei era de părere să se primească a urma

¹⁾ Analele parl. VI p. 122.

cursurile de Drept oricine avea cel puțin vârsta de 21 ani și era bine deprins „în condeiul românesc“. După acest termen se vor primi numai cei ce trecuseră examenele de umanioare.

Oricine termina cursul de 2 ani și obținea atestat va fi îndată primit să intre candidat în vre-o cancelarie judecătorească unde va hotărâ Logofeția Dreptății și după ce va face acolo practică timp de un an, fără leafă, va avea dreptul să fie numit în slujbă cu leafă la cel dintâiu post vacant potrivit cu destoinicia sa. Erau scutiți de acest stagiu, dar numai pentru slujba de scriitor, școlarii care urmaseră regulat Colegiul sf. Sava și trecuseră examenele de umanioare. Stagiul de un an era însă cerut fără excepție când era vorba de a ocupa un loc de judecător, procuror, substitut, grefier și pomojnic (ajutor).

Domnul primind proiectul lui Știrbei l'a trimis spre cercetare Eforiei școalelor. Aceasta în raportul său, se unește cu propunerile lui Știrbei dar mai propune pe lângă cele 3 catedre încă una de Dreptul civil roman, și motivul pe care l da era că Dreptul roman fiind un model general de întocmirea sistematică a legiurilor trebuie să slujească ca introducere la cursurile speciale ce se vor face acupra legiurilor țării. Eforia propunea următoarea alcătuire a cursurilor. În clasa I ¹⁾ se predă dreptul roman; în cl. II dreptul civil al țării, în cl. III condica comercială, în cl. IV procedura și condica criminală.

În privința isvoarelor de care aveau să se servească profesorii pentru predare Eforia se unește cu proiectul lui Știrbei. Predarea fiecărui curs trebuia să se facă de 3 ori pe săptămână câte 2 ceasuri. Cursul Dreptului Roman nu putea fi urmat decât de cei ce vor fi trecut regulat prin toate clasele de umanioare; celelalte cursuri puteau fi urmate și de alte persoane care vor fi bine deprinse să scrie românește și vor avea 21 ani.

Pentru fiecare curs avea să fie numit câte un profesor așa ca să se devoteze specialității sale „cum se face și în alte țări la asemenea învățături“.

Domnul primind raportul Eforiei îl întări prin ofisul No. 249 și astfel cursurile de legi dobândiră o nouă organizare ²⁾.

¹⁾ Nu trebuie uitat că aceste cursuri de legi nu erau încă separate de cursurile complementare.

²⁾ Ureche A. V. Istoria școalelor II p. 34 și urm.

Cu această organizare din 1838 cursurile de legi devin o școală de legi și iau aparența unei Facultăți.

Pentru noua orânduială trebuiau profesori. Călăuzită de dorința de a ridica cât mai mult noile cursuri Eforia alese tot ce i se păru mai distins în țară în materie de legi.

Pentru Dreptul Roman din care făceau baza studiilor juridice nu putea fi altul mai indicat decât cel ce profesase Dreptul de atâți ani, nu era altul mai chemat decât Costache Moroiu, care căpătase acum rangul de Medelnicer, ¹⁾ care era încă secretarul Sfatului consultativ și cu care se făleau când voiau să dovedească progresele învățământului ²⁾. Pentru celelalte 3 catedre apar acum 3 noi profesori care dăduseră dovezi de cultura lor juridică. La cursul de Drept civil fu numit Ștefan Ferikidis. Cursul de Drept judecătoresc sau de Procedură și cursul de Drept criminal fu încredințat lui Constantin Brăiloiu, care acum își putea realiza dorința ce și-o manifestase când era la Geneva de a lucra pentru luminarea țării sale și care era și Procuror al Divanului judecătoresc din București ³⁾. Pentru cursul de Drept comercial fu numit Alecu Racoviță ⁴⁾.

Cursurile aveau să înceapă la 1 Sept. până când doritorii de de a le urma se puteau înscri ⁵⁾.

Până atunci Moroiu își continuă singur cursurile lui așa că la examenul din Iulie 1838 fură examinați și elevi dela legi. Unii dintre ei fură premiați și anume: Hristea Alecu luă premiul I, Zalomit Ion, care era bursier, premiul II și Zisu Sevastian o mențiune ⁶⁾.

¹⁾ Almanahul pe 1838 p. 250.

²⁾ Curierul Românesc 1838 adaos la No. 18.

³⁾ Almanah pe 1838 p. 136.

⁴⁾ Ureche A. V. Istoria Școalelor II p. 41.

⁵⁾ Ibid. p. 47.

⁶⁾ Ibid. p. 30. La acest examen P. Poenaru adresându-se elevilor da ca pildă pe Costaforu, primul bacalaureat din țară.

„Luați pildă dela conșcolarul vostru Iorgu Costaforu ; ați văzut că acesta de un an de când a ieșit din școală nu a lăsat să treacă în zadar ceasurile ce-i prisosea în cancelaria unde se află acum practicant ci repetând într'această vreme de un an toate lecțiile ce se predau în clasele de umanioare în curgere de 6 ani a dat acum examenul ce se hotărâște în reg. școalelor pentru gradul de Laureat și s'a găsit vrednic de a lua și diplomă pentru acest grad“ (Ureche Ist. școalelor II. p. 27).

În toamna anului 1838 se deschid noile cursuri. Dela 1 Sept. găsim trecute în budget și lefurile de câte 500 lei lunar ale celor trei profesori numiți acum ¹⁾. Ei rămân neschimbați și în anii următori ²⁾. Moroiu și cu Racoviță sunt numiți la 22 Martie 1839 într-o comisie pentru alcătuirea unei condici civile și de procedură ³⁾. Moroiu câpătă în curând în locul titlului de Medelnicer pe acela de Paharnic, păstrându-și slujba de secretar al Sfatului consultativ până la desființarea lui ⁴⁾. Mai târziu și Brăiloiu care continuă a fi Procuror are titlul de Pitar ⁵⁾. Racoviță era Serdar; numai Ferikide n'avea acum rang de boerie; mai târziu dobândește și el rangul de Pitar și este numit și avocat la Inalta Curte ⁶⁾,

Toți profesorii lucrau cu mult entuziasm pentru nouile cursuri. Șeful, conducătorul lor era însă tot vechiul profesor Moroiu pe care toți îl respectau și ale cărui lucrări le socoteau o fală a neamului. Drept răspuns la o corespondență a lui Ioan Maiorescu către „Foaia Literară“ din Brașov la 11 Febr. 1838 în care se critica învățământul din țară, Eliade arată între altele că profesorii defăimați au dat neamului: Cursul dreptului roman și criminal ⁷⁾. Mai ales după moartea lui Nestor profesorul Moroiu rămânea cel mai apreciat jurist al țării. Elevii și urmașii săi vorbesc de el cu multă venerațiune. „Știința legilor — zicea mai târziu Costaforu — este datoare introducerea sa în școală luminelor și patriotizmului răposatului profesor Costache Moroiu, care în curgere de mai mulți ani luptându-se cu o sănătate vătămată și cu nepregătita inteligență a școlarilor săi a profesat principiile solide ale Dreptului roman de care era adăpat și a format mulți ucenici în numărul cărora am avut fericirea a mă prenumăra și eu ⁸⁾“.

¹⁾ Analele Parlam. IX/I p. 793 cf. Almanah 1838 p. 240

²⁾ Almanah 1839 p. 79 și 108. Pentru leafă tot de 500 lei lunar vezi Anale XI/I p. 280.

³⁾ Analele parl. IX p. I. p. 1130.

⁴⁾ Almanah pe 1839 p. 79 pe 1840 p. 76 și 104.

⁵⁾ Almanah 1841 p. 133; 1842 p. 106 și 148.

⁶⁾ Buletin 1848 No. 28. Numirea i s'a făcut la 29 Maiu 1848.

⁷⁾ Curierul Românesc 1834 adaos la No. 18.

⁸⁾ Vestitorul Românesc 1851 No. 87 supliment.

Un alt elev, I. Bărbătescu, spunea în prefața lucrării sale asupra Codului Caragea că sistema lui Moroiu de a preda Dreptul Roman, maniera sa de a se explica într'un mod curat și cu șir, critica sa cea judicioasă și de adevărat filosof l'au făcut să se pătrundă mai bine de adevăratele principii atât ale Dreptului Roman cât și ale celui român. „Moartea timpurie a acestui bărbat dela carele aș fi putut trage încă foloase mari pentru subiectul meu e în adevăr o pagubă simțitoare pentru mine și pentru toți românii și anevoie vor căpăta încă un al doilea Moroiu; și laudele ce i se cuvin sunt un tribut de nimica în compărăciune cu meritele sale dară drept și cu atât mai nesuspect cu cât lingușirea nu poate să-și întinză și asupra celor morți veninul său omorător de care se pot teme cei vii ¹⁾“.

Ca mai toți juriștii noștri din prima jumătate a sec. XIX Moroiu era un mare admirator al Dreptului Roman din care o prescurtare era Dreptul românesc, ale cărui principii erau identice cu ale celui dintâi ²⁾. Dreptul român apărea astfel ca o continuitate a celui roman; dacă pentru limbă trebuiau să lupte pentru a face dovada romanității, pentru Drept li se părea indiscutabilă. Dacă această idee era în mintea contemporanilor ea apărea și mai limpede în sufletul lui Moroiu, care cași Lazăr, Asaki trăise sub soarele Italiei și simțise ceva din măreția strămoșească. Și în acest timp când ni se discuta naționalitatea, Moroiu, tovarășul de redacție al lui Eliade, nu putea neglija o idee așa de frumoasă care ne înfățișa și ca moștenitorii legilor române.

Iubind din toată inima Dreptul roman el a știut să profeseze tot așa de bine și celelalte ramuri ale Dreptului, să inspire elevilor săi dragoste pentru studiile juridice și a pregătit câțiva școlari cari au făcut cinste științei juridice românești. Sănătatea însă i s'a sdruncinat prea de vreme așa că a lipsit țara prea curând de cunoștințele sale. A rămas, însă, o figură de mare valoare și prin cultură și prin tăria caracterului său vestită prin versurile:

De cât serdar 'n noroiu
Mai bine sadea Moroiu ³⁾

¹⁾ I. Bărbătescu Cursul Dreptului Civil Român p. 6. București 1849.

²⁾ Bărbătescu I. c.

³⁾ C. C. Arion. Revista Critică No. 1.

Nu mai puțin buni au fost și ceilalți 3 profesori, despre care de asemenea se spun numai cuvinte de laudă¹⁾. Dela ei avem și câteva urme ale activității lor școlare între 1839—1843. La Academia Română există manuscrisul 2710 în care se găsesc lecții de ale acestor profesori²⁾. Lecțiile nu sunt complete; unele au ceva corecturi, ceea ce ar arăta că ar fi vorba de niște îndreptări ale profesorilor; unele au o scriere greu de citit; pe lângă acestea felul răslețit al unor chestiuni dovedește că manuscrisul a trecut și prin mâinile unor necunosători în ale Dreptului, așa că nu trebuie să judecăm după chipul cum se prezintă manuscrisul că aceasta ar fi fost ordinea de tratare a profesorilor.

Totuși așa cum sunt ele pot ajuta întru câtva la studierea unor materii din Dreptul timpului.

Dintr'o analiză sumară a acestor cursuri ne putem face o idee despre ele. Față de puțină pregătire a școlarilor profesorii se sileau să expue chestiunile în modul cel mai simplu și clar. Este de remarcat străduința lor de a întrebuița o limbă cât mai românească. Deși exprimau pentru prima oară noțiuni juridice noi totuși nu se grăbeau să întrebuițeze termenii străini, ceea ce era mai lesnicios, ci se sileau — în măsura posibilă, — să găsească cuvintele românești care le-ar putea exprima. Se mai găsesc în lecțiile lor și cuvinte de origină grecească — azi dispărute — dar acestea făceau parte din limba curentă a timpului. În tot cazul se observă la ei tendința de a avea o terminologie juridică adevărată românească; de s'ar fi păstrat multe din expresiunile lor era foarte bine iar de s'ar fi urmat și mai departe tendința lor, desigur am fi scăpat de o sumă de cuvinte din limba juridică de azi, pe care nu le înțeleg decât specialiștii.

În manuscrisul citat avem lecții din Cursul de Drept civil al

¹⁾ Bărbătescu o. c. p. 6—7.

²⁾ Manuscrisul era al lui Andrei Daniilov care a fost mai târziu avocat în București (Costaforu, Magazinul judecătoresc vol. I p. 408). În 1857 ca avocat era și Sindicul unor falimente (Buletin pe 1857 No. 22 și 56). Din notițele manuscrisului se vede că și-a început cursul de legi la Sept. 1839, a trecut primul examen de Drept la 17 Iunie 1840, fiind înscris pe listă la No. 1; al 2-lea examen la 24 Iunie 1841.

În manuscris mai e o parte a unui Nenovici și conține lecții de Drept comercial.

lui Ferikide din 2 ani de studiu. În primul an a făcut până la „robirea“ lucrurilor iar în al 2-lea restul. Pentru acest curs se servea de leg. Caragea ale cărei articole le comenta, complectând-o cu Reg. Organic sau alte legiuri acolo unde acestea modificaseră sau complectaseră pe cea dintâi. Erau unele părți tratate prea sumar în leg. Caragea sau netratate dar coprinse în legi străine sau erau părți care puteau provoca discuții; acolo profesorul complecta și lumina prin cunoștințele lui, servindu-se de legile străine, de Dreptul roman și de ideile filosofice și economice ale timpului.

Din ceea-ce ni s'a păstrat vedem că întâiu tratează despre persoanele incapabile. Ocupându-se între alfele și de chestia filiației sub titlul: „Cum poate catigorisî starea copiilor“, vorbește de acțiunea în tăgăduirea paternității, de termenele de 180 și 300 de zile și de chipul cum trebuiesc socotite. Mai departe vorbește despre iotezie și procedura ei, despre epitropi, despre iertarea de vârstă, servindu-se și de Reg. Organic, despre cei fără minte, explicând și articolele din Regulament pentru risipitori.

După aceasta tratează despre persoanele capabile explicând cap. 6 din pravilă, pentru obraze, cap. 7 pentru robi, cap. 8 pentru slobozi.

Expune apoi principiile generale asupra lucrurilor, arătând clasificarea lor și a drepturilor și vorbind despre posesie și proprietate susține cu căldură respectul acestui drept, ceea ce convenea foarte mult mai ales boerilor. După ce arată modurile originare și derivate de dobândirea proprietății și vorbește despre robirea lucrurilor își sfârșește cursul anului I.

În anul al II-lea începe dela „vecinătatea lucrurilor“ după care urmează o parte generală despre tocmeli, un fel de teorie generală a obligațiunilor. După o expunere destul de largă a acestei părți tratează, însă mai pe scurt, într-o parte specială: despre vânzare, închiriere, zălog, antihrisis, cheazășie, logodnă, nuntă zestre, exoprică, erotocrisie. Deși lipsesc din manuscris unele părți se vede însă că Ferikide făcea un curs complet de Drept civil. Tot de cursul lui trebuie alăturată o foaie așezată în manuscris în altă parte și care coprinde o foarte bună tablă de materiile Dreptului civil.

Manuscrisul 2710 mai coprinde lecții de procedura Dreptului civil predate de Brăiloiu în 1841—1842. Prima lecție lipsește. Din a 2-a se vede că își începea cursul tratând despre organizarea judecătorească. Aci vorbea de separația puterilor arătând că în pravila lui Ipsilante „puterea otcârmuitoare era oareșcum amestecată cu cea judecătorească” și că ele au fost despărțite numai dela Reg. organic de când nu se mai judecă de Domn ci în numele Domnului. Mai ’nainte — spune Brăiloiu — părțile prigonitoare nu știau ce „trepte” să urmeze și că tot prin Regulamentul organic s’au așezat 3 trepte de judecată. Explica apoi sensul cuvintelor: judecată, jurisdicție, „competenție”, etc. În alt loc dă o notiță despre vechile legiuiri ale lui Matei Basarab, Mavrocordat, Ipsilante. Găsim și o explicație a înscrisurilor de stare civilă, care fuseseră introduse de curând. În cursul său ținea seamă și de instrucțiunile sau deslegările date de Logofeția Dreptăței sau coprinse în ofisele domnești. La 12 Maiu 1842 era la lecția 12 și vorbea despre martori. Se vede că procedura civilă o făcea în semestrul II-lea. Din nefericire nici acest curs nu-i complet.

Brăiloiu făcea și cursul de Drept penal. Din acest curs de „Drept criminalicesc” avem în foile păstrate fragmente din vreo 6 lecțiuni în care afară de o introducere și explicarea termenilor găsim foarte puțin material spre a ne putea da seama de cōprinsul și valoarea lui.

În manuscrisul citat mai aflăm câteva din lecțiunile ținute în anii 1839—1841 de către profesorul Alecu Racoviță și intitulate: Despre pravili și deslușiri asupra faptelor comerciale. Pentru acest curs avem 2 redacțiuni: una care era tot a lui Andrei Daniilov, alta a lui Nenovici.

Racoviță vorbea despre pravili în genere, despre Drept, despre Dreptul neamurilor, despre Dreptul public, despre organizarea puterilor statului, arătând rolul puterei legiuitoare și compunerea ei. Explica ce e Drept privat și Drept comercial.

Intrând în studiul faptelor de comerț le împărțea în 2: fapte socotite prin sine comerciale și fapte socotite comerciale din pricina calității contractanților. Alt-undeva vorbește despre polițe și despre falimente. Pentru predarea acestui curs se servea de dreptul comercial francez așa cum fusese tradus și primit de

obșteasca Adunare și care a fost atâta vreme legea comercială a țării.

Din puținele pagine ce avem din aceste cursuri se vede că erau destul de bine făcute.

Grație noiei organizări spori și numărul școlarilor. în 1840 erau înscriși la cursurile de legi 42 și din ei erau examinați 32 ¹⁾. Pe lângă școlarii regulați erau și alții care nu întruneau toate condițiile spre a fi înscriși ca școlari regulați. Barbu Știrbei într'un raport ce'l face în Iunie 1840 în calitate de Mare Logofăt al Dreptății arătând din nou marea importanță a învățământului pravilelor spera că dacă școala va merge bine, peste 6 ani va avea o parte din personalul trebuincies compus din oameni „împodobiți cu învățătură de pravili“ iar peste 12 ani toți „amploriații“ din toate posturile judecătorești vor fi cu desăvârșită știință de Pravilele țării ²⁾. Știrbei era prea optimist. Avântul s'a mai domolit căci în 1842 au fost înscriși numai 28 din care 11 la Dreptul roman, 9 la civil, 3 la comercial, 5 la Dreptul judecătoresc și criminal. Din aceștia în urma examenului au reușit 18 și anume: 3 la Dr. roman, 8 la Dr. civil, 2 la comercial și 5 la Dr. judecătoresc și criminal ³⁾. Tot dreptul roman făcea mai multe victime!

La examenul din Iulie 1844, au fost examinați de abia 16 școlari ⁴⁾ iar în anul școlar 1845—1846 au fost înscriși 6 la Dr. roman dar au reușit toți iar la civil și la comercial câte 5 înscriși și au reușit cu toții ⁵⁾; se vede că începuse a rămâne numai cei sânguitori. Trebuie a ne reaminti însă că erau și școlarii ne-regulați, un fel de auditori.

Unii dintre școlari luă drumul Apusului pentru desăvârșirea studiilor. În 1842 fu trimis la Berlin Ioan Zalomit să studieze Dreptul cu o bursă de 150 galbeni pe an și 25 galbeni pentru drum ⁶⁾. În Mai 1845 a fost trimis la Paris pentru Drept Gheorghe Costăforu, primul bacalaureat din țară fiind ajutat la început de Dr. Asaki cu 100

¹⁾ Ureche Ist. Școalelor II, p. 160

²⁾ Analele Parl. IX partea I. p. 1124.

³⁾ Ureche Ist. școalelor II p. 215

⁴⁾ Ibidem p. 235.

⁵⁾ Ibidem p. 301.

⁶⁾ Anale parl. XIII, p. 197 A. și Ureche Ist. școalelor II p. 212; aci însă e dat anul 1842 și cu 180 galbeni pe an.

galbeni; în anul următor, însă i s'a trimis de Eforie 100 galbeni ¹⁾. În 10 Aprilie 1846 serdarul C. Bozianu care era de 13 ani slujbaş în cancelaria Controlului ceru o bursă de 150 galbeni spre a merge la Paris să urmeze dreptul și i se satisfăcu cererea ²⁾.

Începură a se interesa și alții de cultura noastră juridică. Mărinimosul nostru ocrotitor—cum îl numea Bibescu în ofisul său—mișcat de dorința ce avea pentru luminarea locuitorilor acestui principat binevoise să poruncească Academiei de legi din Petersburg să primească pe toți tinerii români sau moldoveni, care vor voi să-și termine acolo cursurile de Drept. Trebuia, însă, să fie nobili, să aibă bune atestate și să se întreție pe cheltuiăla lor. Vodă Bibescu primi „cu cea mai vie recunoștință“ această veste adusă de Consulul general și porunci să se publice în țară ³⁾. Se pare însă că n'a primit nimeni oferta rusească. Dealtfel nici nu fu prea mult timp pentru a se gândi cineva să plece la Petersburg căci veniră alte împrejurări care schimbă fața lucrurilor în mica țărișoară pe care Rușii o credeau acum mai aproape ca oricând o gubernie. Era apoi și greu să mai fie atrasă tinerețea spre Petersburg, când învățase drumul Apusului, în special al Parisului, de unde numai cu idei favorabile Rușilor nu venea.

În țară se pare că învățământul mergea din ce în ce mai slab. La legi găsim în 1846 numai 2 profesori: pe Pah. Moroiu și Pitarul Ferikide ⁴⁾.

Cât despre școlari în 1847 erau numai 7 la Drept și la celalt curs special ⁵⁾. Cauza se pare că era și atitudinea puțin favorabilă a Domnului față de învățământ așa cum era organizat.

În 1847 Bibescu întărește o nouă legiuire pentru instrucția publică. Școalele se împărțeau în 3: comunale sau de sate, de orașe sau elementare și școale desăvârșitoare sau academice. Învățăturile desăvârșitoare aveau să se urmeze într'o Academie ce se va așeza în București și în care se va preda: latina,

¹⁾ Ureche o. c. II, p. 304. Analele parl. XV, p. 255.

²⁾ Ureche o. c. II, p. 318. Anale I. c.

³⁾ Buletinul pe 1846 No. 93. Ofisul 439 din 19 Decembrie 1896.

⁴⁾ Almanahul Stat. pe 1846 p. 117.

⁵⁾ I. Maiorescu. Starea învățături publice în România de sus la finitul anului 1859—1860

elena, franceza, slavona, o mai desăvârșită deprindere a limbei naționale, Istoria universală, retorica, elementele filosofiei și ale științelor fizico-matematice; toate astea în 12 clase.

Pe lângă Academie avea să se alăture și o Facultate pentru învățătura legilor acestei țări „cu îndeplinire de cunoașterea legilor romane“ și în comparație cu legislația altor neamuri. Invățătura Dreptului ținea 2 ani ¹⁾. Această reorganizare nu se înfăptui ușor. La începutul lui 1848 Eforii erau încă ocupați cu înființarea noii Academii. Pentru a avea profesori mai buni se aduc câțiva francezi; de altfel studiile se predau aproape numai în limba franceză.

Toate planurile fură prăbușite de revoluție. Locotenența domnească, în baza Constituției din Iunie 1848, desființă Eforia școalelor rămânând ca șef al lor Ministerul Credinței și Instrucțiunii publice. Tot potrivit principiului Constituției s'au desființat taxele ce se plăteau la Academia națională; s'au luat apoi măsuri pentru deschiderea școalelor în Septembrie ²⁾.

Înăbușirea Revoluției aduse contra-măsuri. La finele lui Septembrie Eforia era reînființată. Școlile nu pot fi redeschise căci în curând sosesc oștile streine. Se vedește o pornire de a înăbuși mișcarea culturală. Ca o manifestare a acestei porniri se suprimă bursele studenților trimiși în streinătate pe motiv că n'ar fi bani, motiv nefondat căci la sfârșitul anului Eforia are o economie de 300.000 lei. Fostul director al școalelor P. Poenaru nu mai inspiră încredere noiei ocârmniri, care-l înlocui prin Brăiloiu, cu principii—se pare—mai conservatoare ³⁾.

În aceste timpuri de sguđuiri nimeni nu s'a ocupat prea mult de învățământul legilor. Numai guvernul revoluționar trimise în August 1848 în străinătate pentru Drept pe Iorgu Crețeanu.

În anii 1848, 1849 și 1850 nici n'au mai funcționat cursurile speciale. Începuturile de până atunci se prăbușeau; dintre profesori Moroiu murise, ceilalți îmbrățișau alte ocupații. Totuș silințele lor nu fuseseră în zadar. Fără îndoială că și lecțiile lor din care ascultătorii câștigau ideile de dreptate, de guvernământ, de constituție, de respectul drepturilor fiecăruia, etc., au contri-

¹⁾ Buletinul pe 1847 No. 17.

²⁾ Ureche o. c. II p. 335—336.

³⁾ Ureche, o. c. II. 354.

buit la izbucnirea mișcării dela 1848, în care, unii în chip mai violent, alții în chip mai moderat, voiau cu toții o nouă viață pentru frumoasa Românie. Și cei care au provocat această mișcare nu fuseseră toți la Paris sau altundeva peste graniță ci urmaseră numai la școlile din țară, unde cele mai înalte cursuri erau cele de legi. Dar afară de aceasta cursurile de legi atrăgeau pe mulți prin importanța lor. Un produs al lor, Ioan Bărbătescu, publică în 1849 un comentariu al Codului Caragea și la această publicație se înscriu un număr de abonați destul de mare.

* * *

Cu suirea pe tron a lui Vodă Știrbei, școlile iau un nou avânt. Unul dintre alcătuitoarii Regulamentului Organic și un puternic sprijinitor și cunoscător al învățământului, în diferitele funcțiuni ce ocupase până acum, noul Domn dă o deosebită atențiune școalelor. Dornic de răspândirea culturii, spunea odată că, după cum un guvern trebuie să îngrijească pentru pâinea de toate zilele a administrațiilor săi, tot astfel e dator să le înlesnească mijloacele de învățătură¹⁾. Ingrijat mai ales de învățământul superficial și temându-se — probabil — ca școala să nu producă revoluționari, el voia ca instrucția să fie serioasă și să nu constea din „câteva idei incoerente sau cuvântări sonore, pe care declamându-le sau înșirându-le pe hârtie un tânăr, să se îngânfeze, să nu se mai îndoiască de nimic și să se privească pe sineși de o natură osebită, mai presus de a celorlalți; dacă acesta ar fi rezultatul instrucțiunii, atunci în zadar s'ar mai chinui tinerimea să învețe lucruri nu numai deșarte, ci și vătămătoare“. Singurul și adevăratul scop al educațiunii este de a dezvolta forțele fizice și intelectuale ale unui tânăr și a-i da mijloace de traiu mai plăcute, făcându-l destoinic pentru a îndeplini vreo slujbă specială și folositoare societății în care trăiește. Nu cunoștințe literare seci trebuiesc unui tânăr, ci cunoștințe care-i dau putința să urmeze un curs special cu ajutorul căruia să-și formeze o carieră potrivit cu aplecarea și poziția sa și spre a-i asigura un mijloc cinstit de viațuire²⁾.

¹⁾ „Vestitorul Românesc“ pe 1851, No. 52.

²⁾ „Vestitorul Românesc“ pe 1851, No. 51.

Adânc convins de aceste principii, Vodă Știrbei a organizat pe temeiul lor instrucția publică la 17 Oct. 1850 ; se sili să re-deschiză cât mai curând școlile și orice zi de întârziere spunea că-l mâhnește adânc. În tot timpul domniei căuta să aibă în fruntea învățământului oameni cei mai luminați, încuraja pe profesori, asista mai totdeauna la examene unde ținea cuvântări foarte frumoase și pline de entusiasm, în care preamărea misiunea profesorilor ¹⁾, lămură ce înțelege el prin adevăratul patriotism și mai ales îndemna tinerimea la muncă și la împlinirea datoriei ²⁾.

Om de legi și cu dorul de a da țării o bună ocârmuire știa că pentru a-și realiza dorința are nevoie de oameni pricepuți în treburile publice și mai ales în ale justiției și administrației. De aceea îl vedem arătând și acum un deosebit interes pentru studiile de Drept. El contribuise în cea mai mare parte la organizarea acestor studii la 1838 așa că acum nu făcea decât își continua opera slăbită și întreruptă o bucată de vreme. În tot timpul domniei dădea multă atenție juriștilor de seamă din țară, care — după cât se pare — deși trăiseră în Apus dar fie

¹⁾ La 29 Iunie 1853, adresându-se profesorilor, Știrbei zicea : „Domnilor, sunt misii atât de delicate, atât de înalte, încât orice răsplată e mică pe lângă aceea ce isvorăște din mulțumirea conștiinței. Una din acestea este și misia D-voastră. Misia D-voastră — o repetăm — este o adevărată sacerdoț. Îndepliniți-o cu demnitate și cu o prețioasă pătrundere“. (Buletin pe 1853. No. 43).

²⁾ „Patriotismul nu stă în cuvântări sonore și pompoase ci în lucrări strădănuoase, sistematice și de o lungă răbdare. Puneți silință a înzestra patria noastră de bărbați împodobiți de științe pozitive și speciale în deosebite ramuri încât să se poată compara cu cei mai învățați de aiurea ; cu acest mijloc numai, putem deschide țării izvoare de fericire și a ne socoti și noi între neamurile țivilizate ; orice alt mijloc nu e decât rătăcire. Păstrăm în inima noastră un adevărat sentiment de recunoștință celor ce ne-au venit în ajutor, deși nu vor fi putut cu alt chip, dar cu curățenia cugetelor lor. Îndestul — Domnilor — necurmătele dărapănări la care a fost supusă patria noastră. Vedeți ruinele ce ne împresoară de toate părțile, ruine afară, ruine în casele noastre, nu avem de niciunele și când vrem să edificăm, ne vedem stânjiniți din lipsa elementelor celor mai dintâiu. E vreme a ne uni odată spre reclădire, spre întemeiere ; trebuie ca toți să lucrăm într'un sentiment de restatornicire, îndeplinindu-și fiecare în sfera sa și în cercul profesiei sale, datoriile cu zel și curățenie. Nu mă veți găsi în urmă, ci totdeauna în cap, mergând înainte pe calea dreaptă, neclintit în principiile și convicțiile mele.“

datorită studiilor juridice, fie temperamentului lor nu intraseră în rândurile revoluționarilor. Fără de a fi reacționari se pare că ei reprezentau un curent de moderație, dorind progresul fără sgu-duiri violente.

Ei mai ales vorbesc dese ori de respectul celor mai sfinte drepturi, al familiei și al proprietății a căror nerecunoaștere—de care se vorbea în Apus—îngrozea pe boeri. În jurul lui Știrbei găsim pe Bozianu, Costaforu, Brăiloiu, Ferikide, fie ca directori ai școalelor, fie ca Efori sau ca profesori.

Încă din 1849 Știrbei se ocupa de tinerii juriști dispunând să se ia măsuri spre a se da lui Bozianu, recomandat de Eforie ca „unul din zeloșii școlari ce urmează cursul învățăturilor juridice la Paris“ bursa de 200 galbeni pe an, care-i fusese suprimată la 1848 și anume să i se dea până la 1 Maiu 1850 când termină timpul de stat la Paris ¹⁾.

În noua organizare a școalelor întărită la 17 Oct. 1850, în primul rând limba românească își recâștigă drepturile pe care i le răpise organizația lui Bibescu. Limba țarei cum spunea Bozianu „deși incultă dar din natura ei coprinde toate elementele de perfectibilitate“ ²⁾.

În ce privește cursurile de legi ele alcătuiau o „Facultate“, deosebindu-se de cursurile complimentare.

Materiile de predat erau : 1. Dreptul Roman „temeiul legislației civile“ a țarei ; 2. Dreptul civil special românesc ; 3. Dreptul comercial ; 4. Dreptul judecătoresc și de procedură ; 5. Dreptul criminal ; 6. Dreptul administrativ român, trebuincios mai ales pentru funcționarii administrativi și chiar pentru judecător „spre a depărta conflictele dintre dregătorii“ ; 7. „Economia politică“ spre a da idei exacte și adevărate despre formarea bogățiilor, negoțului, industriei și despre netăgăduitele baze ale proprietății, în fine Istoria Dreptului prin care elevii pot dobândi idei exacte despre progresul și schimbările legislației. Cum în comisia care întocmise noua organizare erau : Poenaru, Marcovici și Brăiloiu, desigur că partea privitoare la studiile de Drept se datorește lui Brăiloiu, care a lucrat și potrivit vederilor Domnului.

Materiile enumerate mai sus erau împărțite astfel. În anul I :

¹⁾ Ureche Ist. școalelor II p. 82.

²⁾ Vestitorul Românesc pe 1852 No. 52.

Dreptul roman și Dreptul civil românesc. Din acesta avea să se predea : despre persoane și despre lucruri. În anul II se preda : Dreptul civil românesc și anume : tocmeli, moșteniri, daruri și testamente. Tot în acest an se mai preda : Dreptul judecătoresc : organizația judecătoriilor și procedura. Se mai preda apoi Dreptul criminal cu procedura criminală. Cursurile anului III erau : Dreptul comercial, Dreptul administrativ, Economia politică și Istoria Dreptului ¹⁾.

Pentru a intra în Facultatea de legi nu mai era suficient numai certificatul colegiului ci trebuia un examen de admitere din : istoria generală, limba latină și o limbă străină vorbită și cultă ²⁾. Ca să atragă pe tineri a creat anumite avantagii pentru absolvenții acestei școli. Nimeni nu mai putea ocupa o funcțiune administrativă superioară începând de la șefii de secție în sus, dacă n'avea diploma de absolvire a cursurilor de legi. De-ase-menea, fără această diplomă, nimeni nu putea dobândi o slujbă judecătorească începând de la grefier de Tribunal de prima instanță și nu putea fi nici avocat, nici hotarnic.

Odată stabilită noua organizare Domnul dispuse să se redeschiză școlile la 1 Ianuarie 1851, dar nu se putu deschide decât o parte din ele la 8 Ianuarie.

La Facultatea de legi catedrele erau vacante. Eforia prin directorul ei Clucerul S. Marcovici, tovarășul de odinioară al lui Moroiu ³⁾ publica la 2 Ianuarie concurs pentru ocuparea celor 8 catedre. Inscrierile trebuiau făcute până la 6 Aprilie iar concursul începea la 16 Aprilie ⁴⁾. Neînscriindu-se până la acea dată concurenți, Eforia la 3 Maiu prelungea termenul de înscriere până la 18 Iunie fixând ziua de 20 Iunie pentru începerea concursului ⁵⁾.

Eforia vestea la 9 Iunie și pe doritorii de a fi admiși în Fa-

¹⁾ Ureche. Istoria școalelor II, p. 16.

²⁾ Vestitorul românesc 1851 No. 48.

³⁾ Marcovici e numit director la 17 Oct. 1850 odată cu decretarea noiei organizări a școalelor. El luă locul lui Brăiloiu (Vestitorul Românesc pe 1850 No. 52).

⁴⁾ Vestitorul Românesc pe 1851 No. 1.

⁵⁾ Vestitorul Românesc pe 1851 No. 34.

cultatea de legi să-și prezinte cererile însoțite de acte până la 10 Sept. căci la 15 va începe examenul de admitere ¹⁾).

Astfel, cu toate stăruințele depuse, anul școlar se încheia fără cursurile de legi.

La solemnitatea examenelor și distribuirii de premii, care avu loc la 14 Iulie, Domnul în cuvântarea sa, vorbind de deschiderea acestor cursuri în anul viitor, insistă mult asupra importanței lor, voind parcă într'adins să atragă și să îndemne tinerimea a le urma. Ele sunt absolut necesare pentru judecători — spunea Vodă — fiindcă a trecut vremea când țara n'avea condici sau avea o condică a lui Ipsilante care nu cuprinde mai mult de 3 coale de text sau ca a lui Caragea cu 5—6 coale. Acum țara are legiuri de mai multe tomuri și cum fiecare rând din textul lor are nevoie de desvoltări și comentarii partea judecătorească nu poate progresa până când nu va fi alcătuită din oameni de legi.

Studiile juridice le socotea tot așa de folositoare și pentru administrație. „Vă aduceți aminte — le spunea — de caștelariile Isprăvniciilor și de calemurile de mai înainte: hârțiile se păstra pân sâ n și afară de condicile ce se ținea la Logofeția cea mare nu erau nici delle, nici arhivă“. Acum țara are un regulament organic foarte voluminos a cărei parte cea mai mare o alcătuiește condica administrativă, are o administrație cu „ruage“ complicate, se cere regularitate și răspundere, se cer cunoștințe pozitive ²⁾).

Toate astea nu se pot dobândi decât în școala de legi ale cărei cursuri nădăjduiau cu toții că se vor deschide cât mai curând.

În toamna anului 1851 se împlini această dorință.

Eforia anunța la 31 Octombrie că la 15 Noembrie se vor deschide cursurile de legi ale anului întâiu. Termenul de înscriere se fixase din nou până la 10 Noembrie iar a doua zi începea examenul de admitere ³⁾).

La 2 Noembrie Eforia recomandase și în curând Domnul numi ca profesori pe serdarul C. Bozianu pentru Dreptul roman și pe

¹⁾ Vestitorul 1851 No. 48.

²⁾ Vestitorul Românesc 1851 No. 52.

³⁾ Ibid. No. 83.

serdarul G. Costaforu pentru Dreptul civil românesc, amândoi doctori în drept dela Paris ¹⁾).

Deschiderea cursurilor avu loc la 15 Noembrie cu mare solemnitate. Profesorul Costaforu, bursierul de altădată, primul bacalaureat dela Sf. Sava, își începu cursul de Drept civil cu următoarea cuvântare :

„Domnilor,

Viind astăzi între D-voastră mă simt mișcat de mai multe sentimente.

Cel mai de căpetenie este bucuria și recunoștința de care cu toții suntem pătrunși că, prin înaltele cugetări ale guvernului progresiv în care trăim și prin stăruința cinstitei Eforii începem, în sfârșit, după mai multe greutăți cariera studioasă a dreptului întreruptă de vre-o câțiva ani.

Țara întreagă, Domnilor, are ochii asupra noastră, pentrucă din acest cerc vor ieși legiuitorii și judecătorii ei ; din aceste adunări ale noastre vor eși apărătorii dreptății.

Fericiți suntem noi că avem un viitor atât de mare înaintea noastră și că nu trăim într'o epocă când învățătura națională era disprețuită ca un barbarism. Și acum, Domnilor, dați-mi voe a vă interpreta inimile și a înălța a noastră venerație până la memoria bărbatului român care a îndrăznit cel dintâiu pe ruinele școlii dela Sf. Sava a preda științele în limba patrii. Să nu uităm încă datoria ce avem către cei dintâiu povățuitori ai pasurilor noastre care având a se lupta cu atâtea anevoinți ale vremii de atunci nu au încetat a depune toate silințele spre înaintarea colegiului național.

Știința legilor este datoare introducerea sa în școală luminilor și patriotismului răposatului profesor Costache Moroiu, care în curgere de mai mulți ani luptându-se cu o sănătate vătămată și cu nepregătita inteligență a școlarilor săi a profesat principiile solide ale dreptului roman de care era adăpat și a format mai mulți ucenici în numărul cărora am avut fericirea a mă prenumăra și eu.

Mari sânt legămintele mele, domnilor, cu această școală, care

¹⁾ Ureche Istoria școalelor II p. 46.

acum 22 de ani mă înregistra între cei dintâi copii ai ei și care la anul 1838 mă înfățișa înaintea lumii; vechi sunt simvatiile mele pentru această tinerime cu care am crescut, cu care m'am luptat în cei dintâi ani ai vârstei mele și care mi-au dat cei mai statornici amici de care astăzi mă simț iubit.

Mare e încă a mea recunoștință către școala din Paris al doilea numă a mea, unde mi-am format inima și mi-am încercat cele mai mari puteri ca să mă fac destoinic de a sluji patriei mele. Binecuvântate fie numele profesorilor mei și mai cu osebire strălucitul Ducorua, Udo, Viunle, Valet, Ortolan, Diuranton ¹⁾. Ertăți, domnilor, această aluzie pentru că e singurul mijloc de a plăti o mică parte din datoria ce am.

Deschizând astăzi cursul dreptului civil al Românilor în prezența C. Eforii mă văz onorat de cea mai mare confiență și nu mă putui apăra de o profundă amintire de recunoștință către Înalta Stăpânire, care cu toată puțina experiență a vârstei mele, a binevoit pe temeiul recomandății C. Eforii, sprijinită de d-l Ministru, a avea încredere în puțina noastră capacitate și a mă chema să ocup această catedră rămasă vacantă prin retragerea respectabilului meu antecesor, care a depus în curgere de mai mulți ani sudorile sale într-o vreme de ignoranție obștească asupra principiilor dreptului pământului nostru și care mă onorează astăzi cu a sa ființă de față ²⁾.

Cariera în care intrați este cariera vieții. Sunteți chemați a studia practica omului în raport cu semenii săi și a vă da sentința asupra celor mai mari interese ale concetățenilor noștri. Cultul științei Dreotului era înălțat la Romani până la onoarea sacerdoțiului și jurisconsulții erau considerați ca preoți ai dreptății. Dar pe cât de înaltă e misia d-voastră, pe atât are trebuință de muncă serioasă, neobosită și îndelungată.

E vremea, Domnilor, de a ne gândi bărbătește și a ne face capabili la ceva. Înalta Stăpânire vă deschide brațele; mai înainte însă vă trimite aci de a merita a sa protecție.

Dela dumneavoastră spânzură a dovedi că *învățătura dreptului nu este numai o podoabă superficială a spiritului nici un*

¹⁾ Astfel se găsesc transcrise aceste nume.

²⁾ Ștef. Ferikide.

mijloc de înavușire printr'o primejdioasă isteciune de a înmulți numărul proceselor ci o adevărată filosofie practică din care are să rezulte binele obștesc.

Domnilor,

Pătruns de sfințenia datoriilor mele voiu jertfi a mea viață întru îndeplinirea lor. Singura podoabă și consolație a viitorului meu va fi de a merita afecția d-voastră.

Deocamdată, domnilor, reclam dela d-voastră cea mai mare atențiune și puțină indulgență pentru neobicinuița ce am de a exprima în public cugetările mele ¹⁾.

Această cuvântare de deschidere este cea dintâiu care ni s'a păstrat în întregime din cele ce s'au ținut în Țara Românească de profesorii dela Drept. Ea s'ar putea asemăna din acest punct de vedere cu lecția de deschidere a cursului de Drept ținută în Moldova la 1830 de Flechtenmacher și cu celebra lecție de Istoria Românilor a lui Kogălniceanu.

În anul școlar 1851—1852 fiind numai școlari din primul an cursurile au fost făcute numai de Costaforu și Bozianu, care fu numit și Directorul școalelor.

La împărțirea premiilor în ziua de 29 Iunie 1852 Domnul nu uită să scoată în relief importanța studiilor sale favorite arătând că acei cari vor ieși din Facultatea de legi se vor lupta totdeauna împrejurul celor 2 coloane care susțin societatea: familia și proprietatea și le vor apăra împotriva ideilor barbare „născute din unirea fatală a egoismului și a invidiei crescute în sânul neștiinței“ ²⁾. Aceste idei subversive erau spaima Domnului și a boerilor și combaterea lor o așteptau mai ales dela juriști.

Cu anul 1852—53 școala intra în al 2-lea an așa că trebuiau profesori și pentru cursurile anului II. Spre acest scop Eforia ³⁾ raportă Domnului la 22 Septembrie 1852 că este nevoie de un profesor pentru dreptul penal, procedura penală și procedura civilă; totodată recomandă și Domnul numi tot pe Costaforu

¹⁾ Vestitorul românesc 1851 supliment la No. 87.

²⁾ Vestitorul 1852 No. 52.

³⁾ P. Poenaru, Arsaki și C. Bozianu.

care avea să primească pe lângă leafa de profesor de drept civil și leafa de 700 lei lunar pentru noile cursuri ¹⁾).

Rămânea acum ca în 1853—54 să se completeze Facultatea de legi cu 2 catedre: una de Drept administrativ și alta de Drept comercial. Pentru ocuparea lor Eforia publică concurs pentru 15 Septembrie 1853 ²⁾).

Încetul cu încetul această jună Facultate—cum spunea Bozianu la o distribuie de premii—nădăjduia că va fi odată recunoscută de surorile ei întâiu născute care sunt podoaba națiilor civilizate în Europa. Deviza profesorilor ei era respectul bunei ordine și conservarea celor mai sfinte din instituțiile sociale: familia și proprietatea ³⁾), deci tocmai ceea ce dorea mai ales Domnul dela această Facultate.

Pentru a se ridica la nivelul Facultăților străine trebuiau în primul rând buni profesori și pentru moment aceștia lipseau. De aceea Eforia fu nevoită să se adreseze fostului profesor Ștefan Ferikide propunându-i să primească a predă Dreptul administrativ. Ferikide acceptă propunerea și în urma recomandăției Eforiei, Domnul se grăbi să-l numească ⁴⁾).

La începutul anului 1853—54 Eforia și Domnul se ocupară iarăși de programul școlii de Drept. Domnul ținea mult la programul său din 1850. Eforia care în această materie era condusă de Bozianu, voia să facă altă aranjare a materiilor. După programa comunicată Domnului la 1 Septembrie 1853, cursurile de Drept trebuiau făcute în 2 ani în chipul următor: În anul I Dreptul roman și Dreptul civil românesc. În anul al II-lea se continuau cele 2 cursuri din anul I și se mai adăoga Dreptul penal și procedura penală. În anul al III-lea se continua Dreptul civil, care însă trebuia sfârșit în primul semestru, iar în al 2-lea semestru urma să se facă procedura civilă. Pe lângă acestea trebuia să se mai predea Dreptul administrativ și Dreptul comercial. Tot în acest al treilea an avea să se reînceapă cu alți

¹⁾ În acest an B. Boerescu a cerut la 25 Septembrie o bursă pentru a studia mai departe dreptul la Paris, dar Eforia a refuzat (Ureche Ist. școaler III, p. 85).

²⁾ Buletin 1853 No. 33.

³⁾ Buletin 1853 No. 43.

⁴⁾ Ureche. Ist. școalelor II, p. 77.

studenți cursurile primului an așa încât cursurile reîncepeau din 2 în 2 ani ¹⁾).

Vodă-Știrbei găsi că programul nu e bine cumpănit. Prea mult timp se prevedea pentru Dreptul civil, adică 3 ani și prea puțin pentru altele, numai câte un an, de aceia cerea o cumpănire logică în împărțirea cursurilor avându-se în vedere și programul său din 1850. Eforia însă își apără cu tărie punctul său de vedere într'un răspuns interesant, datorit desigur lui Bozianu. Ea spunea că a avut de principiu în alcătuirea programului natura fiecărei ramuri din știința Dreptului și trebuințele țării și călăuzită de acest principiu a dat fiecărui fel de studiu numai timpul de care are neapărată trebuință profesorul ca să explice și să desvolte înaintea studenților principiile care înlesnesc înțelegerea și aplicarea unei legiuri. A prevăzut un timp mai lung pentru dreptul civil românesc și pentru dreptul roman întâiu fiindcă raporturile dintre diferitele interese private sunt multiple și complicate și în al 2-lea rând fiindcă dreptul roman și civil „sunt oarecum fundamentul științei Dreptului“. Un student dacă nu va cunoaște în destul dreptul privat ale cărui principii „domnesc pe toată suprafața“ științei Dreptului ori cât s'ar strădui când va urma celelalte ramuri ale acestei științe nu va dobândi decât niște cunoștințe incomplete și nesigure.

Ceeace i-a determinat să dea atâta importanță dreptului roman mai era și împrejurarea că legea civilă a țării este într'o „stare de imperfecție“ care impunea pentru complectarea studiilor unui jurist să cunoască și „modelurile clasice din dreptul roman“.

Un ultim argument al Eforiei — argument care ne arată formal origina acestei organizări—era că tot așa se predă Dreptul și în Franța când e vorba de a se forma nu doctorici licențiați adică „oameni practici cu mijloacele intelectuale necesare de a pricepe și aplica o lege“. Deosebirea era numai că în programul francez erau 3 ani întregi pentru dreptul civil și un an întreg pentru procedura civilă pe când în programul Eforiei erau pentru Dreptul civil numai 2 1/2 și pentru procedura civilă un semestru.

Ca răspuns la recomandarea Domnului de a ține seamă de pro-

¹⁾ Profesorilor li s'a făcut acum câte 800 lei lunar pentru fiecare catedră.

gramul dela 1850 spune că diferența între cele 2 programe se explică prin cele ce am expus mai sus iar în ce privește Economia politică și Istoria Dreptului despre care nu se mai vorbea în programul de acum însăși Vodă le desființase prin budgetul anului 1853.

În fața acestor argumente Domnul cedă și aprobă programul Eforiei obligând-o însă să ia măsuri ca în cei 3 ani să se sfârșească toate diferitele ramuri de legi.

Potrivit cu acest program s'au deschis cursurile în toamna lui 1853 cu următorul orar :

Anul I

Dreptul Roman predat de Bozianu : Lunea, Miercurea și Vinerea dela $8\frac{1}{2}$ —10 dim.

Dreptul civil românesc predat de Costaforu : Marțea, Joia și Sâmbăta $8\frac{1}{2}$ —10 dim.

Anul III ¹⁾

Dreptul civil român predat în primul semestru de Costaforu : Luni, Miercuri, Vineri 3—4 $\frac{1}{2}$.

Procedura civilă în al 2-lea semestru predată tot de Costaforu în orele în care predase în primul semestru Dr. civil.

Dreptul Administrativ predat de Șt. Ferikide : Marți, Joi Sâmbăta 3—4 $\frac{1}{2}$.

Dreptul comercial. Catedra era încă vacantă.

La sfârșitul anului 1853—54 ieși o serie de absolvenți ai Facultății de legi și Eforia îi recomandă Domnului spre a fi întrebuințați în diferite funcțiuni judecătorești. Între tinerii recomandați găsim 8 clasificați „eminenți“. Aceștia sunt : Dimitrie Paul Vioreanu, Gh. D. Vernescu, Petre Orbescu, D. Economu, Alecu Lăzărescu, Ioan Ralea, Vasile Petroni, Alecu Petrescu ²⁾.

¹⁾ Anul II nu era fiindcă cursurile se începeau din 2 în 2 ani. Cum primul an fusese 1851—1852, studenții din acel an erau acum în al 3-lea și în acest an 1853—1854 intra o nouă serie în anul I. Studenți în anul al II fusese în 1852—1853.

²⁾ Mai erau studenți : Const. Rusescu, Theodor Ciocaneli, notați 1 ; apoi școlari neregulați : N. Benescu, Petre Sachelarie, Const, Ipătescu, Const. Lăzărescu. (Ureche Ist. școalelor III p. 80.)

Dintre acești tineri Domnul, după recomandăția Eforiei și a Departamentului Credinței, dispuse la Dec. 1854 să se trimeată D. P. Vioreanu cu o bursă de 250 galbeni pe an la Paris „spre a dobândi specialitatea legilor și a studia organizația grefelor și orânduiala păzită în alcătuirea și expedierea actelor printr'o practică stăruitoare“ ¹⁾).

În acelaș timp Domnul se îngriji și de ceilalți absolvenți. Prin afișul No. 40 din 14 Ianuarie 1855 adresat Departamentului Dreptății exprimând din nou dorința ca funcționarii magistraturei să ajungă a fi oameni cu cunoștințe speciale în această ramură porunea ca tinerii care vor înfățișa diplomă că „au trecut cursul legilor cu progres“ să se întrebuițeze treptat după ce vor face un stagiul pe lângă Departamente sau pe lângă o instanță și după ce vor da un examen în care să-și arate fiecare probele de capacitate și aplicare. Eforia era datoare să trimeată lista de absolvenți la toate Departamentele și în special la al Dreptății. Șefii acestor Departamente trebuiau să-i aibă în vedere când se ivea vre-o vacanță în cancelariile Departamentelor sau la alte posturi care depindeau de ele. În orice caz Domnul declară, în chip hotărât, că de aci înainte nu va fi primit nici măcar scriitor care nu va da dovezi că a făcut oarecare studiu, cel puțin de gramatică și dacă se va primi vreunul fără observarea acestor dispozițiuni va fi îndepărtat ²⁾).

Vodă Știrbei mai ceru Eforiei să ia măsuri spre a se trimite în străinătate un bursier pentru Dreptul civil și comercial și cu această ocazie arată cum înțelegea el să-și întrebuițeze timpul bursierii pentru Drept. Acești elevi pentru legi nu trebuiau să se mulțumească numai să asculte teorii ci mai cu seamă să urmeze aplicația, să studieze formele pledoariilor, mecanismul grefei, alcătuirea actelor și sentințelor, în sfârșit să învețe și serviciul de *avoué* et de *notaire*“ ³⁾). Știrbei și de astă dată își manifesta ideile sale ; nu voia atât teoreticieni cât oameni practici de care țara avea nevoie pentru organizarea și deprinderea ei cu viața modernă.

¹⁾ Ibid. p. 81 și 82. Vezi și Iorga. Viața și Domnia lui Barbu D.-Știrbei p. 231

²⁾ Buletin pe 1855 No. 7.

³⁾ Iorga. Viața lui Știrbei p. 232.

Eforia ¹⁾ țină în parte seamă de dorința Domnului. La 4 Martie anunța că a hotărât să trimează la Universitățile streine 4 școlari dintre care 2 pentru a studia Dreptul. Bursierii erau datori ca la întoarcerea în țară să predea la Facultatea din București: unul cursul de Drept administrativ și altul cursul de Drept comercial. Erau trimiși pentru 3 ani cu câte 240 galbeni pe an și trebuiau a fi aleși prin concurs. Se primeau la concurs școlarii, care vor fi luat diploma de laureat și cei ce vor fi terminat cursurile gimnaziale. Examenul se da din materiile prevăzute în programa gimnaziului. Când candidații se vor dovedi de aceeași valoare în privința studiilor gimnaziale, acei care au urmat și studii de Drept și se vor fi destinat acestei specialități trebuiesc preferați celor ce au numai studii gimnaziale. Comisia de examen se compunea din Ministrul Inst. publice, membrii Eforiei, Directorul școalelor, profesorii claselor superioare gimnaziale. Comisia avea să aleagă mai multe chestiuni din fiecare obiect, să tragă din ele la sorți și concurenții să trateze în scris subiectul ²⁾).

Concursul trebuia să înceapă la 1 Iunie. Cum tot la acea dată era fixat și examenul de terminarea gimnaziului, de laureat, școlarii care erau în ultima clasă precum și cei ce nuși luaseră această diplomă nu se puteau prezenta; de aceea 3 dintre cei ce voiau să concureze și anume: C. Boerescu, C. Exarcu și N. Petrescu protestară contra fixării datei de 1 Iunie și cerură să se amâne în Septembrie arătând că facultățile streine se deschid în Noembrie așa că până atunci se poate ține examenul și cei reușiți pot pleca în străinătate ³⁾. Nu știm dacă le fu ascultată plângerea. Nimeni, însă, nu se prezentă la acest examen. Eforia fu nevoită la 5 Octombrie 1855 să modifice—numai de astădată după cât spunea—condițiile de admitere la concurs. Concurenții nu vor mai da examen din toate studiile din gimnaziu ci numai din: Istorie, filosofie și limba latină pe care le socoteau mai necesare celor ce se destină Dreptului. Examenul era fixat pentru 1 Martie 1856.

¹⁾ Bozianu e încă Director la 15 Febr. 1855. Buletin pe 1855 No. 5.

²⁾ Buletin pe 1855 No. 20—21.

³⁾ Ureche Ist. școalelor III 86.

În vremea asta, însă, Eforia trimetea fără concurs tot pentru Drept cu 240 galbeni pe an și 40 galbeni cheltueli de drum pe Scarlat Gr. Ghica, care fusese recomandat de Domn prin cuvintele „să nu se mai amâne a sa trimetere“¹⁾.

Fie că erau prea grele condițiile concursului, fie din alte împrejurări concursul nu se ținu. De aceia în Martie 1856 fu trimis pentru 5 ani ca să studieze Dreptul administrativ Alexandru Crețescu, care era profesor de Istoria generală la Colegiu și din pricina calității sale de profesor n'a mai fost supus la examen. A fost, însă, obligat ca la înapoere să îmbrățișeze cariera profesorală la Facultatea de Drept²⁾.

Profesorii Facultății căutau din toate puterile să-i asigure propășirea și să desvolte interesul general pentru studiile juridice. Unul dintre ei, Costaforu, începu la 1855 să publice „Magazinul judecătoresc“ cu conștiința că lucrează pentru luminairea neamului. În această publicație el vrea să explice legile în mod simplu și corespunzător cu trebuințele noastre. Magazinul judecătoresc era menit să devie un fel de enciclopedie legislativă, care să cuprindă atât elemente de teoria științei cât și comentariul articolelor precum și jurisprudența Tribunalului. Publicația avu un număr de aproape 300 de abonați. Apăru câțiva ani sub formă de broșuri, care alcătuiră vol. I-ii, iar vol. al II-lea apăru deabia în 1872. Costaforu publică câteva chestiuni de doctrină din diferite domenii ale Dreptului, pe care le socotea mai necesare contemporanilor săi. Menționăm studiul asupra moștenirilor care e cuprins în peste 300 pe pagini și care probabil era cursul pe care-l făcea la Facultate. Acesta este studiul cu care își începe publicația.

Vodă Știrbei care dorea progresul Facultății nu putea vedea decât cu ochi buni frumoasele străduințe ale profesorilor și desigur că i-a încurajat cât mai mult.

În curând însă domnia sa se sfârși. În noaptea de 2—3 Iulie 1856 s'a comunicat dela Constantinopole numirea de Caimacan a lui Alex. Ghica, fostul Domn³⁾.

* * *

¹⁾ Ibid. 88 - 89.

²⁾ Buletin 1856 No. 20 din 21 Martie; vezi și Iorga. Viața lui Știrbei p. 233.

³⁾ Buletin 1856 No. 52—53.

Acum începe epoca de frământări interne și externe din care eși Unirea și România. În asemenea momente studiile nu puteau ocupa primul plan. Totuși nu fură neglijate, în special cele de Drept și aceasta datorită mai ales faptului că la Direcția școalelor după Bozianu, devenit Director al Departamentului Dreptăței (secretar general al Ministerului de justiție) veni Costaforu, înlocuit și el prin alt jurist V. Boerescu ¹⁾.

În timpul Căimăcămiei Eforia publică în Noembrie 1856 din nou concurs pentru trimetere de bursieri în streinătate pentru studiul Dreptului fiindcă după cum am văzut nu se prezentaseră concurenți ²⁾. Publicația e reînnoită și în Ianuarie 1857 ³⁾.

Facultatea de legi continuă să funcționeze tot numai cu vechii profesori: Bozianu și Costaforu; nu știm sigur de mai era și Ferichide. Unul din bursieri I. Zalomit, deși întors în țară, nu-i profesor la Drept ci intrase în magistratură, ocupând în această vreme postul de supleant la Tribunalul comercial ⁴⁾.

Veșnica lipsă erau însă tot profesorii. Eforia nu găsea bursieri spre a-i trimite în streinătate ca să se reîntoarcă profesori; cu atât mai greu era să găsească în țară profesori.

La 3 Septembrie 1857 fu fixat concurs pentru ocuparea catedrei de Drept comercial ⁵⁾ iar la 26 Septembrie fu numit suplinitor al acestei catedre Vasile Boerescu ⁶⁾, care în anul următor deveni și Directorul școalelor, în locul lui Costaforu ⁷⁾.

În 1858 Eforia voia să deschiză și cursurile de Economia politică și de Istoria Dreptului. De acela la 25 Aprilie publică pentru 20 Septembrie al acestui an concurs pentru ocuparea acelor catedre ⁸⁾.

¹⁾ Buletin 1856 No. 101—102. Bozianu deveni Directorul Depart. Dreptăței la 20 Septembrie 1856 sub Ministrul C. Bălăceanu, (Buletin 1856 No. 76.

²⁾ Buletin pe 1856 No. 90.

³⁾ Buletin 1857 No. 7.

⁴⁾ Buletin 1857 No. 1. E trecut în 1856 și cu titlul de profesor dar era probabil la colegiu nu la Facultatea de legi. (Buletin 1856 No. 56).

⁵⁾ Buletin 1857 No. 49.

⁶⁾ Monit. Oficial al T. Rom. pe 1859 No. 136. C. N. Brăiloiu n'a mai intrat în învățământ.

⁷⁾ Buletin pe 1858 No. 76.

⁸⁾ Buletin 1859 No. 36.

În acest an îi găsim ocupându-se și de clădirea Academiei, a Universității de azi ¹⁾.

Numărul școlarilor la cursurile de legi a variat după diferitele împrejurări prin care trecea țara. Astfel în anul 1847 în școala de legi și de inginerie, care constituiau învățământul superior, erau numai 7 școlari. În anul 1848 nu s'a mai putut da examene din pricina revoluției iar în 1849 și în anii următori până la 15 Noiembrie 1851 școala de legi a fost închisă. În anul 1852 erau în amândouă școlile arătate mai sus 32 școlari dintre care majoritatea, aproape totalitatea, la Drept. În 1853 au fost 21 școlari la legi; în 1854 în loc de a crește numărul a fost redus la 17; în 1855 s'a ridicat iarăși la 21. În 1856, când se sfârși domnia lui Știrbei, fie din pricina nesiguranței ce aducea o schimbare de domnie, fie din alte motive n'au fost decât 10 ²⁾. În anul următor 1857 erau 27 studenți la Drept ³⁾. Pe măsură ce se văzu că Europa e hotărâtă a creea o nouă situațiune țărilor române se pare că se îndemnă și tinerimea mai mult spre școli. În 1858—59 după spusa lui Boerescu, Directorul școalelor, erau la Drept 58 de auditori dintre care 31 de studenți regulați ⁴⁾.

Sosi anul 1859 anul în care Românii își realizau visul scump al Unirii. În mijlocul entuziasmului ce coprinsese toate sufletele Eforia își continuă opera de ridicare a Facultăței de Drept. La 29 Ianuarie, adică la 5 zile după marea zi a Unirii, fu numit profesor de Drept constituțional și administrativ fostul bursier Dumitru P. Vioreanu, care își terminase studiile la 4 Dec. 1858 ⁵⁾.

Facultatea de legi avea acum 5 cursuri predate de 4 profesori: Bozianu, Costaforu, Vioreanu și Boerescu ⁶⁾.

¹⁾ Buletin 1858 No. 25 din 31 Martie.

²⁾ I. Maiorescu. Starea instrucțiunii publice în România de sus la finitul anului 1859—1860.

³⁾ Ureche. Istoria școalelor III, p. 206.

⁴⁾ Anuarul instrucțiunii publice pe 1864-65 p. 240—551. Vezi și Ureche o. c. p. 208.

⁵⁾ Anuarul instrucțiunii publice pe 1864-65 p. 240-241, vezi și Ureche o. c. p. 208.

⁶⁾ B. Boerescu fu directorul școalelor până la Octombrie 1859 când fu înlocuit pentru câțva timp de I. Zalomit și apoi de Ioan Maiorescu („Monitorul oficial” al Țării Românești pe 1859 No. 128.

Când sosi Cuza în București, directorul școalelor, Boerescu expunându-i starea învățământului zicea de Facultatea de Drept că numai cu cele 5 cursuri ale sale este incompletă. Un mare neajuns pe care-l semnală Domnului era că este puțin frecventată. Cauza principală o atribuia faptului că nu exista o lege pentru admiterea în funcțiunile publice așa că tinerii știind că pot ocupa slujbe și fără multă învățătură nu se prea grăbeau a'și pierde vremea la facultate ¹⁾. Boerescu spera însă că grație bunăvoinței Domnului Facultatea va progresa tot mai mult, mai cu seamă că se așteptau ca profesori tinerii care se aflau în străinătate.

Pentru a avea de unde recruta buni profesori se continuă cu ajutorarea elementelor bune.

Din bursa pe care o avusese Vioreanu se dăde un ajutor lui C. Boerescu până la 1861. S'a mai dat apoi câte 100 galbeni pe an pentru un timp de 2 ani ca să urmeze Dreptul la Paris lui An. Stolojan, I. N. Șoimescu și P. Pizu ²⁾.

Noul an școlar 1859-1860 avea să consfințească în mod oficial înființarea Facultății de Drept ca un organism distinct. Și până aci școala de legi avea numirea de Facultate de legi sau de Drept dar nu era un corp separat cu totul de învățământul gimnazial și tocmai acest lucru se înlăptui în anul Unirii. În ziua de 10 septembrie 1859 Eforia în înțelegere cu profesorii facultății găsind că nici învățăturile, nici regulile ce se aplică în gimnaziu nu sunt în conformitate cu natura unei facultăți a hotărât ca de atunci înainte Facultatea de Drept să formeze cu această numire un corp deosebit și separat cu totul de gimnaziu. Această Facultate avea să se compună numai din profesorii dela Drept și ea va avea prerogativa să fie dirijată de un decan ales din sânul ei de către profesori cu majoritate de voturi.

Cursurile acestei Facultăți erau „deocamdată” următoarele :

Anul I

Dreptul Roman predat de Bozianu : Marți, Joi și Sâmbătă dela 8 — 9 ¹/₂.

¹⁾ „Naționalul” anul 1859 No. 20.

²⁾ Ureche o. c. III 208.

Dreptul civil român. Trebuia predat în aceleași zile și ore ca precedentul curs dar pentru moment catedra era vacantă și se căuta un „supleant“.

Anul II

Dreptul civil român predat de Costaforu : Luni, Miercuri, Vineri dela 8 — 9 $\frac{1}{2}$.

Procedura dreptului civil predată de Vioreanu în semestr. II Marți, Joi și Sâmbătă dela 9 $\frac{1}{2}$ — 11.

Dreptul Roman predat de Bozianu : Marți, Joi și Sâmbătă dela 8 — 9 $\frac{1}{2}$.

Anul III

Dreptul civil român predat de Costaforu : Marți, Joi și Sâmbătă între 3 — 4 $\frac{1}{3}$ p. m.

Dreptul comercial predat de Boerescu : Luni, Miercuri, Vineri dela 9 $\frac{1}{2}$ — 10 $\frac{1}{2}$.

Dreptul administrativ predat în semestrul I de Vioreanu : Marți, Joi, Sâmbătă dela 9 $\frac{1}{2}$ — 10 $\frac{1}{2}$.

În privința examenelor, primul și al doilea examen consta din cursurile anilor respectivi. Cel ce nu voia să urmeze mai departe putea da un examen general din materiile învățate în primii 2 ani de Drept și dacă reușea obținea gradul de bacalaureat în Drept.

Studentul care dorea să dobândească gradul de licențiat nu era obligat să dea și examenul de bacalaureat în Drept. În schimb trebuia să urmeze și cursurile anului al III-lea și să mai dea următoare examene :

1. Examenul al III-lea care se da din materiile anului al III-lea, mai puțin dreptul civil; acest examen constituia primul grad al licenței.

2. Un examen asupra dreptului român întreg și care reprezenta al 2-lea grad al licenței.

3. În fine un examen scris asupra diferitelor chestiuni puse de Facultate și un examen oral asupra dreptului civil român întreg.

Numai după ce reușea la toate aceste examene era proclamat licențiat în Drept.

Sesiunile de examene erau : 1 — 15 Octombrie, 1 — 15 Ianuarie, 1 — 15 Aprilie, 15 — 25 Iunie.

Gradele de bacalaureat și licențiat în Drept nu puteau fi luate decât de cei ce posedau cunoștințele gimnaziale. Cei ce nu îndeplineau această condiție erau admiși a se înscri în registre speciale, să urmeze cursurile și să dea și examene. Dacă reușeau nu li se dădea însă decît „testimonii de capacitate“.

Odată cu noua organizare fu ales ca decan Bozianu. Cursurile aveau să înceapă la 1 Octombrie. Numai excepțional Bozianu avea să facă dela 15 Septembrie la 15 Octombrie lecțiile din anul II care rămăseseră nefăcute în anul precedent.

Profesori rămaseră tot numai cei 4. La 27 Octombrie se dete definitivatul pentru catedra de Drept comercial lui V. Boerescu ¹⁾ iar la 25 Noembrie Cuza confirmă pe Bozianu, primul Decan al Facultăței ²⁾.

Fără de a tăgădui însemnătatea noiei Facultăți, Cuza om practic și bun cunoscător al țării voia să nu se dea prea multă importanță acestui învățământ în dauna satisfacerii altor nevoi mai grabnice. Chiar în mesajul prin care dizolva Adunarea din Țara-Românească la 6 Decembrie 1859 spunea că ar dori ca întreg sistemul de învățături să fie mai apropiat trebuințelor și naturei Românilor iar nu imitat fără nici o chibzuire din țările străine. Importante și trebuincioase sunt Literile, Științele, Dreptul și Medicina dar starea de azi a României și viitorul ei cer „numai decăt o Facultate de știință economică și administrativă precum și o Facultate de știință agronomică, industrială și comercială“. Administratori, finanțari, agricultori, industriași, comercianți, aceștia erau oamenii de care țara avea trebuință. „Eu doresc — zicea Domnul — ca într'un viitor apropiat un doctor de agronomie să ajungă în țară la aceeași considerație și avantaje materiale precum ar putea ajunge un doctor în litere“ ³⁾. Totuși dorința Domnului a rămas numai o

¹⁾ Monitorul Oficial 1859 No. 136. Vezi și Naționalul din 1859 No. 80.

²⁾ Monitorul Oficial 1859 No. 147. Ministru al Instrucțiunei publice era A. G. Goleșcu.

³⁾ Monitorul Oficial 1859 No. 148.

dorință. Învățământul a mers pe calea ce i se croise și pe care-l duceau conducătorii lui, care aveau alte vederi decât Domnul. Poate că dacă domnia lui Cuza ar fi fost mai lungă s'ar fi schimbat cu vremea direcțiunea învățământului într'un sens mai practic. În orice caz Facultatea juridică menită a produce și oameni practici, merse din ce în ce spre mai bine.

În budgetul anului 1860 se prevăzură încă 2 catedre pentru această Facultate dar ele nu fură ocupate multă vreme. La sfârșitul anului școlar 1859—1860 Ioan Maiorescu, directorul școalelor spunea că pentru complectarea Facultăței s'au reunit științele politice sau de stat cu științele juridice și tot odată s'a propus înființarea unei a 2-a catedre pentru Dreptul roman. Și el se plânge de lipsa de profesori și asta o atribuia mai ales faptului că salariile erau prea mici. Ceeace mai împiedica ocuparea catedrelor vacante fu—după cât pare—și lipsa de candidați dar și atitudinea profesorilor. Cei 4 profesori vechi se pare că erau prea exigenți și respingeau pe toți candidații. Aceasta făcu să se crează că profesorii resping din răutate pe solicitori. O gazetă a timpului „Satira“ ar fi ridiculizat chiar pe cei 4 profesori numindu-i cuadrilaterul dela Drept ¹⁾. În fine în 1863 și în 1864 Facultatea dobândi și alți profesori. La 14 Ianuarie 1863 fură numiți: Aristid Pascal pentru Procedura civilă pe care o predă în anul II și C. Boerescu pentru Dreptul civil. Tot în acest an mai găsim și pe G. Bacaloglu numit provizoriu pentru Dreptul roman.

În 1864 fură numiți alți 3 profesori: Al. Vericeanu la 16 Aprilie pentru Economia politică, G. Danielopol la 5 Octombrie pentru Dreptul roman și G. Cantili la 30 Octombrie pentru Dreptul penal și procedura lui ²⁾.

Lefurile profesorilor se mai măriseră și variaua după profesor. În Octombrie 1864 profesorii erau plătiți astfel:

Const. Bozianu și Costaforu cu câte 2000 lei pe lună. V. Boerescu și D. P. Vioreanu câte 1250 iar C. Boerescu, A. Pascal,

¹⁾ Ureche Istoria școalelor III 228, 243, 246. În biblioteca Academiei nu există această gazetă ci „Satyrul“ care a apărut puțin timp în anul 1866.

²⁾ Anuarul Instrucțiunei publice pe 1864—65 p. 240—241. Vezi și Anuarul Universității din București pe 1892—93 p. 10 și urm.

G. Danielopol și Al. Vericeanu câte 1050 lei lunar ¹⁾). Deși cifrele acestea sunt lei vechi însă cum am arătat și altădată pentru a ne da seama de valoarea exactă a lor nu trebuie să ne mulțumim a face transformarea în lei noi după regulile simple ce ne dă Matematica ci trebuie să ținem seamă de valoarea diverselor obiecte în acel timp ²⁾).

Programul cursurilor pe anul 1863—64 era următorul: ³⁾).

OBIECTELE	ZILELE	ORELE	PROFESORII
Anul I			
Dreptul Roman	M. J. S.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	C. Bozianu
„ Civil	L. M. V.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	A. Pascal
Anul II			
Dreptul Roman	M. J. S.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	G. Bacaloglu
„ Civil	L. M. V.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	C. Boerescu
„ Penal.	M. J. S.	9 $\frac{1}{2}$ —11	George Costaforu
Procedura Dreptului Civil.			
Semestrul II	L. M. V.	9 $\frac{1}{2}$ —11	P. Vioreanu
Anul III			
Dreptul Civil român . . .	L. M. V.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	George Costaforu
„ Comercial	L. M. V.	9 $\frac{1}{2}$ —10 $\frac{1}{2}$	V. Boerescu
„ Administrativ. Se-			
mestrul I.	M. J. S.	8 — 9 $\frac{1}{2}$	P. Vioreanu
Economia politică	M. J. S.	9 $\frac{1}{2}$ —11	A. Vericeanu

În 1864—65 e acelaș program cu deosebire numai că în anul III se menționează și Dreptul constituțional pe lângă cel administrativ ⁴⁾).

Cu toate sacrificiile făcute numărul studenților rămase tot redus. În 1859—1860 Facultatea de Drept avea 42 auditori ⁵⁾). În

¹⁾ Anuarul Universității 1892—93 p. 13.

²⁾ A. Rădulescu. Lefurile magistraților în timpul Reg. Organic în „Revista Critică” anul III No. 1—2.

³⁾ Anuarul Univ. 1892—93 p. 10.

⁴⁾ Anuarul Instrucțiunii pe 1864—65 l. c.

⁵⁾ Ioan Maiorescu. Starea Instrucțiunii publice în România de sus la finitul anului 1859—1860. În acest număr intrau toți cari ascultau cursurile.

1861—1862 erau numai 37. În 1864 în anul I erau 25 studenți și 35 auditori; în anul al II-lea 12 studenți și 14 auditori; în al șIII-lea 42 studenți și 6 auditori; În total erau 96 ¹⁾).

Pentru desăvârșirea cunoștințelor se continuă și sub Cuza sistemul trimiterii în străinătate. În această privință e de observat că deși la început căutau lumina în Italia în urmă tinerețea s'a îndreptat spre Paris. Acest curent zis de galomanie care ajunsese în floare mai ales sub domnia lui Cuza provoacă oarecare critici; din partea celor care voiau să nu neglijăm Italia ²⁾ Numărul tinerilor români la Paris devenise în adevăr foarte mare. La 1864 erau între alții trimiși la Paris pentru Drept: Eugeniu Stătescu, Șt. Șendrea, T. Economu, M. Mircea pentru Finanțe, I. I. Câmpineanu, M. Schina, C. Bosie. S'a mai trimis în cursul anului 1864—65: Stav. Zamfirescu, P. I. Stoicescu, I. C. Herescu, A. G. Băicoianu. S'a mai trimis apoi Al. Teodori la Bonn, iar Kogălniceanu spre bucuria celor ce combăteau pornirea exagerată pentru Franța trimise și în Italia câțiva tineri între care la Turin pentru Drept pe Petre Borș ³⁾).

În țară, cum am arătat mai sus, învățământul Dreptului nu progresa așa cum ar fi dorit unii. D. Bolintineanu acuza în primul rând pe profesori; catedrele deveniseră numai niște sinecure pentru deputați, senatori și favoriți care nu dedeau pe la școală și aveau câte 2—3 funcțiuni înalte. La Facultate—spunea el revoltat—erau mai mulți profesori decât școlari și ca să nu închiză școlile, Ministerul sfătuit de V. A. Ureche, Directorul Instrucțiunii publice înființă un mare număr de burse pentru școlarii care vor veni să urmeze la Facultăți ⁴⁾).

Poate că una din cauze este și cea arătată de Bolintineanu dar desigur era și lipsa de pregătire a studenților precum și împrejurarea — arătată de Boerescu — că se putea ocupa funcțiuni și fără diploma Facultății de Drept. O cauză, însă, era și

¹⁾ Anuarul Instr. 1864—1865 I. c.

²⁾ I. Misail. Învățătura la Români în „Revista Română“ pe 1863 p. 422.

³⁾ Anuarul instr. 1864—65 No. 295 și urm. Vezi și Ureche. Ist. școalelor III p. 263.

⁴⁾ D. Bolintineanu. Viața lui Cuza-Vodă ediția V p. 53—54. Xenopol D. A. Cuza-Vodă II 98.

faptul că aproape toți tinerii care aveau pregătirea pentru a urma studii superioare luau drumul streinătății, fie grație mijloacelor proprii, fie grație ajutorului Statului.

Totuși așa cum a fost învățământul Dreptului progresase mult și a dat roade destul de frumoase. Cine răsfodeste hotărârile instanțelor judecătorești din secolul XIX vede că e o mare deosebire față de trecut din punct de vedere al culturai juridice; mai ales după 1850 și în special după 1860 găsim hotărâri redactate cu foarte multă îngrijire și în care aplicarea legilor și a principiilor de drept fac dovada evidentă a cunoștințelor magistraților și avocaților. Mulți din cei ce muncău pe acest teren nu se grăbiseră să-și ia diplome dar se siliseră să dobândească cât mai multă cultură juridică. Dacă numele mai tuturor acestor muncitori s'a pierdut nu trebuie uitat că munca acestor obscuri a contribuit foarte mult pentru întemeerea și îndrumarea organizațiunei judecătorești. Și cum cei mai mulți dintre aceștia nu trecuseră hotarul ei sunt fructul școalei de legi din țară.

Dar afară de aceasta începu a se ivi și o literatură juridică. Apar câteva lucrări și articole, mai ales după 1860 și chiar gazete juridice ¹⁾.

Asupra felului cum își făceau cursurile profesorii după 1850 se poate observa că erau sub influența școalei franceze ai cărei elevii fuseseră. Am văzut că prima serie de profesori până la 1850 și în special Moroiu înclinău foarte mult spre Dreptul roman din care făceau baza studiilor și interpretărilor. Generația mai nouă înclina mai mult spre Dreptul francez; această tendință a și făcut — poate — să se adopte cu atâta grabă legile franceze, neglijându-se cu totul legile țarei. Poate că dacă s'ar fi continuat sistemul lui Moroiu și dacă s'ar mai fi trimis ineri și în Italia am fi păstrat multe dispoziții din legile vechi potrivite stărilor dela noi.

* * *

Cele expuse până aci ne arată—în trăsături generale—cum s'a dezvoltat învățământul Dreptului până la 1864. În acest an Domnul văzând că nu-și poate realiza reformele din pricina

¹⁾ Gazeta Tribunalelor.

Adunărei făcu lovitura de Stat dela 2 Maiu, pentru care avu și avizul favorabil a 2 juriști de seamă: V. Boerescu și Costaforu¹⁾. In noile măsuri prin care Cuza tindea la reformarea României se gândi și la învățământ. Se alcătuiše de Comisia Centrală o lege a instrucțiunei publice dar în vârtejul luptelor politice nu putu lua ființă. Înainte de a o înfăptui Domnul la 4 Iulie 1864 prin decretul No. 765 hotărî ca Facultățile din București unite împreună vor purta numele de Universitatea din București²⁾. S'a alcătuit—apoi—și o lege a instrucțiunei. La ea a lucrat între alții Bozianu, Poenaru, Crețescu; a fost revăzută într'o noapte de N. Crețulescu și de V. A. Urechia și în urmă promulgată la 25 Noembrie 1864.

De acum înainte începe pentru Facultatea de Drept o nouă epocă de avânt și dezvoltare. În curând fu proclamat primul licențiat în Drept: Ștefan M. Șoimescu în Februarie 1865. Al 2-lea licențiat fu Grigore Păucescu și al 3-lea Em. Protopopescu în Septembrie-Octombrie 1906³⁾.

Încetul cu încetul spori și numărul studenților și pe băncile ei au trecut aproape toți cei ce au fost și sunt oameni de Drept în Țara-Românească.

Din câteva lecțiuni ale dascălului nomicos și mai ales ale Logofătului Nestor școala de legi redusă la început la un profesor, a crescut treptat până când a devenit Facultatea, care a dat țarei atâtea elemente de valoare și mai ales elementele de care era nevoie pentru introducerea organizației unui stat modern.

Străduințele lui Moroiu—amărât de cei ce nu-l înțelegeau—nu fură în zadar. Întors în țară sădi pe frumoasa vale a Dunărei nu grâu—cum zicea Poteca—ci altceva: dragostea pentru studiile juridice și pentru dreptate, dragoste care încălzi multe suflete de elită și care servi în mare măsură la clădirea noului edificiu pe care ei — rătăciți în Apus — îl visau tot mai mare și mai frumos.

Călăuziți de aceleași sentimente Ferikide, Brăiloiu, Racoviță,

¹⁾ D. Bolintineanu Viața lui Cuza Vodă p. 104.

²⁾ Monitorul oficial No. 149 din 7/19 Iulie 1864.

³⁾ Anuarul Universit. București 1892—93 p. 14.

colegii lui Moroiu, precum și urmașii lui : Bozianu, Costaforu și ceilalți mai tineri au muncit cu mult entuziasm pentru întemeierea unei școale de legi. Au întâmpinat multe greutăți, dar nu s'au lăsat învinși și din modestul lor început s'a ridicat școala cea mai populată a României. Sunt mulți jurisconsulți streini vestiți și mult superiori celor numiți dar nici aceștia nu trebuie uitați căci ei au pus temelia unei științe juridice românești.

Andrei Rădulescu

Judecător Trib. Ilfov

